

Janina Degutytė

ATSAKYMAI

NEBAIGTA AUTOBIOGRAFIJA

Viktorija Daujotytė

KLAUSIMAI

mėlynas vakaras – ne sau...

Maždaug prieš penkiolika metų pradėjau ruošti knygai apie Janiną Degutytę. Jos poeziją mėgau nuo mokyklos laikų. Ir iki šiol. 1979 metų gruodžio 3 dieną pirmąkart aplankiau ją namuose Antakalnio gatvėje. Lankiausi ne kartą. Užsirašinėčiau pokalbius, išpūdžius. 1980 metų pavasarį sudariau paprastų ir įprastų klausimų anketą, į kurią Janina Degutytė parašė atsakymus. Rėmiausi jais knygoje (Janina Degutytė, 1984), bet neišsėmiau. Kol poetė buvo gyva, atsakymai neatrodė tokie reikšmingi. Kai žmogaus nebėra, – J. Degutytė mirė 1990 m. vasario 8 d., – jo pasakyti žodžiai įgyja anksčiau nenujaustų, neižvelgtų prasmių. Ypač – ATSAKYMAI. Knygelė ATSAKYMAIS ir pavadinta, jaučiant ypatingą šio žodžio ir sąvokos prasmę. Įspūdingas M. Bachtino minties krypsnis: „Prasmėmis aš vadinu atsakymus į klausimus“. Ir M. Heideggerio (M. Haidegerio) filosofinės refleksijos aštrumas: „Atsakymas nėra joks atsakantis teiginys, priešingai – atsakymas yra atitikimas (la correspondance), kuris atitinka esinio būtį. Tačiau kartu mes norėtume žinoti, kas būdinga atsakymui kaip atitikimui.“ Atitikimas, sąskambis su esinio būtim. Janinos Degutytės prigimtis buvo unikaliai sąskambinga, skambančiai atliepanti, atliepiančiai skambanti. Ji buvo kartu ir garsas, ir jo aidas – kai kūrė. Atsakymuose tai gerai jaučiama, ypač gamtos refleksijose.

Yra atsakymai ir yra atsakymų paraštės. Sunku į jas neįrašyti sąskambingo eilėraščio ar bent jo eilutės, atmintyje išlikusios nuotrupos. Atsakydama poetė buvo atvira. Bet ir atvirumas yra atsiveriantis. Visą laiką ji vėrėsi – sau ir kitiems – sutapdama su savim ir su savo lemtim. Prieraišai nėra komentarai, vengta ką nors iliustruoti. Tik paraštės. ATSAKYMAI – nelengvo likimo, bet džiaugsmingai gyvenimą mylėjusios poetės mažytė knyga. Įprasti ir ne visai įprasti atsakymai į paprastus klausimus. Lyg suktųsi du vienas su kitu sukabinti gyvenimo ratai: matomas (faktų, datų, aplinkybių, vardų) ir nematomas (jausmų, išgyvenimų, kūrybos impulsų, vilties ir nevilties). Tos ypatingos, visada unikalios dvasinės patirties, kuri ir yra svarbiausia kūrybos versmė ir sąlyga. Dvasinė patirtis susikristalizuoja į kūrybinę būseną. Atsakymai suteikia ne vieną galimybę pajusti tą būseną. Ženklaishodžiais poetė žymėjosi ją užrašų knygelėse, ant lapelių. Tų nerišlių, kartais ir neišskaitomų žymenų nuotrupų atkelta ir į atsakymų paraštes.

Atrodo, kad atsakymai (baigė juos 1980 m. vasaros pradžioje) ir pačiai poetei padėjo kai ką išsiaiškinti, lyg kokį aštrumą sušvelnino. Kartu ir atvėrė tai, prie ko dar nebuvo prieita, kas liko nepasakyta, apie ką viešai kalbėti dar negalėjo.

Rinkinyje Purpuru atsivėrusi (1984) – ne kartą pabrėždama sakė, kad tai paskutinė knyga – atverties, atsivėrimo motyvas ir pavadinimu pasakytas. Motinos tema – su seniai pradėtu ir tik tai knygai užbaigtu eilėraščiu „Upė“ (kūryba – atgaila ir atlaidumas), ypatingi artimų žmonių ženklai – lyg iš anapus. „Būsiu dėkinga iš anapus“, – Janinos žodžiai iš paskutinio prašymo Rašytojų sąjungos valdybai.

Atitikmenys, kurie ryškėja per sąskambius su atsakymais...

Paskutiniais gyvenimo mėnesiais Janina skubėjo išsakyti. Rašyti nebeturėjo jėgų, nors dar įkalbinėjau ją autobiografijai. Liko keliolika puslapių užrašų knygelėje...

Atsakymai yra prasmės. Iš jų galima klausti. Ir jomis pačiomis atsakyti.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ 1994, liepos 6

P.S. Nuo datos, kuri čia parašyta, praėjo nemaža laiko. Nebėra Vaidoto Daunio, norėjusio šią knygelę Janinai Degutytei išleisti. Skausmo nemąžta. Apsispręsta prie atsakymų pridėti ir paskutinę poetės autobiografiją – paskutinį atsakymą į paskutinį gyvenimo klausimą. Tuos keliolika puslapių užrašų knygelėje, taip pradėtus: „Nežinau, gal jau nebeužteks laiko, kad parašyčiau savo autobiografiją. Rašiau vis ne tai, vis užuominom, vis prabėgom, fragmentais. Neišdrįščiau perskaityti išspausdintą savo gyvenimo aprašymą.

Bet gal reikia...”

Reikia.

V. D. 1996, vasario 8

P.P.S. 1998 metų liepos 6 (ar 8) dieną – Janinai Degutytei būtų suėję 70 metų. Sukaktis kurios negalėsime praeiti nesustoję, nepamąstę apie poetę, apie jos likimą.

Atsakymai (1996) buvo sutikti dėmesingai, šiltai, supratingai. Jie rado kelią; žmones. „Regnum“ fondas iškėlė mintį Janinos Degutytes 70-mečiui Atsakymus pakartoti, ištaisius pastebėtas klaidas ir pridėjus nedidelę poetės biografijos ir kūrybos apžvalgą.

Miela šią pareigą atlikti.

V. D. 1998, vasaris

I. PRADŽIA

1. Kokius savo gyvenimo, biografijos faktus laikytumėte reikalingus žinoti skaitytojui?

Negalima nugincyti ryšio tarp gyvenimo faktų ir kūrybos. Nors kūryba ir nėra veidrodis, atspindintis tuos faktus, kaip gyvenimo faktai nėra tik šulinys, iš kurio semiama kūryba. Galima celėje „išgyventi“ kalnus, saulę ir jūrą. Galima egzotiškiausiam peizaže kasinėtis savo sieloj, kuri gyvena visai ne tame peizaže, visai ne tuo, kas vyksta aplink tave. Gal gyvenimo faktai yra pirštai, liečiantys instrumentą, vadinamą siela, ir sužadinantys muziką, vadinamą kūryba. Įspūdžių gausumas ar monotonija kiekviename žmoguje užgauna skirtingas stygas.

Bet vaikystė – kūrybos užuomazga. Branduolys, kuris vėliau apsidangsto lukštais – tuo, ką atneša laikas (ir lemtis). Šerdis, kuri apsitraukia rievėm (bet gyvybės sultys teka kaip tik šerdyje). Pradžių pradžia, kuri suformuoja žmogaus kūrybą (ir gyvenimą). Kaip atskirti kūrybą nuo gyvenimo? Kūryba – tai visas gyvenimas, atmetus kasdienišką buitį, balastą, putas. Tai gelmė, kurios ir pats žmogus ligi galo nepažįsta.

Poezija nežinia kaip gimsta mūsų smegenyse. Bet visada tai kraujo žiedas. Nes gimsta iš skausmo.

2. Kaip apibūdintumėte vaikystės aplinką, namus, šeimą, artimiausius žmones? Kaip vertinate savo

giminės tradicija, ką iš jos branginate, prisimenate?

Gimiau Kaime¹, priemiesty, Šančiuose. Mažos gatvelės gale – jau Nemuno krantas. Gyvenome senelės name. Medinis, keturių butų su mansarda (vyriausios dukters, siuvėjos, nuosavybė), su langinėm. Aukšta aukšta kriaušė, kelios vyšnaitės, didžiulės išsikerojusios alyvos, kurias nukirsti senelei nekilo ranka, nors jos ir labai temdė vieną jos buto kambarį. Du darželiai, pilni gėlių – kvepiančių žirnelių ir naktinių naikų, jurginų ir pinavijų, smidro ir diemedžio, o nasturtos aplink namus švietė. Kai tari žodį „namai“, kitas žodis ateina – „motina“²... Sunkiausia man apie ją kalbėti. Nežinau, per kiek šimtmečių protėvių genuose susikaupęs skausmas išsiliejo joje tūžmastim, o neviltsis – silpnumu, bejėgiškumu. Nežinau, iš kur atėjo ta baisi liga, lemties prakeiksmu paženklinusi jos veidą... Visada gėrė viena. O aš nešiodavau portfelį su vyno buteliais – dienom ir naktim (naktim eidavau į stoties bufetą), žiemą ir vasarą, sveika ir karščiuojanti. Viskas prasidėjo tą mano gimtadienį, kai man suėjo septyneri ir aš namie pralaukiau jos visą dieną, o sutemus mane nuvedė ten, kur buvo ji... Bet tenai jos jau nebuvo... Ten buvo siaubo reginys – nieko baisesnio gyvenime jau nemačiau. Tai buvo pirmoji mano netektis.

Iš pradžių ji gerdavo porą dienų per savaitę, kai tik tėvas (statybos technikas) išvykdavo komandiruotėn. Paskui pauzės trumpėdavo, o košmaro laikotarpiai ilgėdavo. Ji gerdavo iki sąmonės netekimo, kol nukrisdavo. Jei ant plikų grindų, aš tempdavau iki kilimo, bandydavau po galva pakišti pagalvėlę.

Vos išgėrus joje prasiverždavo neapykanta man, kurios aš niekaip nesuvokdavau – kodėl? Juk taip mylėjau ją ir nieko blogo jai nepadariau. Ji grasindavo, kad tėvui nieko nesakyčiau, bet aš ir taip nieko nesakiau, kad neskaudinčiau jo (žinojau, kaip mane myli). Ir ne tik dėl to. Tiesiog aš nerasdavau žodžių nupasakoti, kas dedasi namie, kai jo nėra. Man baisu buvo tai paversti žodžiais – atrodė, kad viską pakartoji dar kartą.

Jos agresyvumas buvo nepaprastas. Kartais mudviem su tėvu tekdavo nakčiai išeiti į viešbutį (tada mes gyvenom Telšiuose). Atsimenu, kaip vieną naktį jis verkė... Yra dalykų, kurių neišplėsi iš atminties. Jis ją taip pat mylėjo. O ji niekada žodžių (kur ten žodžių! – baisių prakeiksmų) nevyniojo į vatą...

Nei tėvas, nei senelė nesužinojo iš manęs niekada, kaip aš gyvenau likus viena su motina. Po poros tokių metų tėvas jau norėjo skirtis (mane atiduotų senelės globai), bet aš verkiau, ir jis man neprieštaravo, tik niekaip negalėjo suprasti, kodėl aš, mylėdama senelę, nenoriu gyventi pas ją, o užsispyrus lieku prie motinos. O ji man grasino: jeigu ją paliksiu – ji nusižudys, ir aš būsiu kalta. Taip pat nusižudys, jeigu kam nors aš prasitarsiu apie tai. Man beliko tylą ir ašaros, kai niekas nemato.

Aš ją mylėjau ir jos nekenčiau, bijojau būt kartu su ja (kokia baimė apimdavo, kai tėvas išvažiuodavo!) ir negalėjau jos vienos palikti. Ir ne tik dėl grasinimų. Man atrodė, ji kažkieno užkeikta, ir vyliausi, kad ateis pagaliau atkeikimo laikas. Nepaisant jos agresyvios energijos, jutau, kad ji labai silpna ir viena žus. Beprotiškai buvo gaila ir tėvo, ir jos. Ilgainiui tėvas sužinojo iš žmonių apie mano naktines keliones po restoranus ir visa kita, bet niekaip neišgavo iš manęs sutikimo skirtis. Beprasmiškos mudviejų kančios. Juk vis tiek viskas riedėjo žemyn, mudu nieko negalėjom padaryti.

Kai su motina važiuodavom į Kauną aplankyti senelės, aš ir vėl būdavau pilna baimės. Bijojau senelės klausimo, kaip aš gyvenu, tų jos didelių, įdėmių, visa suprantančių tamsiai pilkų akių... Aš su

¹ 1928 m. liepos 6 d. paskutinėje autobiografijoje (netaisytoje): „Gimiau aš liepos 8 d. (kūmai sumaišė, įrašė 6).“

² Motina buvo pati skaudžiausia Janinos tema. Nuolat grįždavo prie jos pokalbiuose. Paskutini kartą –1983 metų kovo 4 dieną – tuoj po motinos mirties. Iki paskutinio atodūσιο buvusi aiškios sąmonės, tikriausiai kentėjo dėl savo kalčių. „...O gal tau buvo skirta ateiti, / kad pražydsia kančia / paženklintum mano kaktą?..“ – motinai skirto eilėraščio „Upė“ pradžia. Po motinos mirties baigtas jos atminimui skirtas didelis ciklas „Anapus vilties“ (rinkinys *Purpuru atsivėrusi*, 1984).

šypsena (kokia ten buvo mano šypsena...) atsakydavau: „Gerai...“ Bet senelė ilgai žiūrėdavo į akis, ir man belikdavo, įsikniaubus į jos kriaušėm kvepiančią prijuostę, paslėpti nesulaikomą ašarą. Ji nieko daugiau neklausinėdavo, tik glostydavo man galvą.

O motina – nelaimingiausias žmogus pasaulyje, niekada nepažinęs savo meilės. Pilna gyvybingumo, temperamento, atkaklumo – niekada nesugebėjo nė blyksnio šviesos paimti iš jai duoto gyvenimo, niekuo nemokėjo džiaugtis, nieko įvertinti. Kokios žvaigždės, kokio atsakymo ji ieškojo stiklinės dugne?

Visą gyvenimą mes buvome skirtinguose poliuose. Visa, kas man buvo brangu – žmonės, daiktai, reiškiniai, jai buvo neapkenčiami.

Keletą metų gydoma, tapo visiškai kitos psichikos žmogumi. Dabar tai sena baltagalvė moteris, kurios kraujas teka mano gyslomis, kurios pienu aš buvau maitinama, – rami, dėkingai imanti iš mano rankų duoną ir vaistus. Bijau pagalvoti: jeigu jos atmintis pilna? O jeigu ji nieko neužmiršo?..

... Ant spintelės, prie mano lovos, guli bloknotas su nebaigtu eilėraščiu „Gimusiai po juoda žvaigžde“...¹

Artimiausi žmonės – tėvas ir senelė. Tik dėl savo neprotingos baimės, meilės ir paklusnumo motinai aš jiems daug skausmo suteikiau. Tėvas – vienas jauniausių didelės šeimos vaikų. Šviesi atvira širdis. Ir patikli.

Gimęs kaime, atsisakęs dalios ir išėjęs į Kauną mokytis. Pats užsidirbdamas duoną, baigė aukštesniąją technikos mokyklą. Dirbo statybos techniku žemės ūkio įstaigose. Daug važinėjo po kaimus, statydamas žmonėms trobesius, į kiekvieną darbą įdėdamas visą širdį. Buvo dvi jo didžiosios meilės – darbas ir aš. Trečioji – meilė mano motinai – buvo be atsako. Taip lemtis lėmė, kad besimokydamas apsigyveno senelės namuose ir pamilo mano motiną, sakė, iš pirmo žvilgsnio.

Tėvas² buvo reto gerumo žmogus. Visą gyvenimą, iki pat karo, mokėjo draugų skolas. Iš

1

... Iš frazių nuotrupų, iš klausimų,
iš Tavo baimių ir troškimų,
niekada niekada neišsipildžiusių,
lįpdau Tavo portretą,
Tavo, gimusios po juoda žvaigžde...

Gimusios po juoda žvaigžde
saulė nešildė,
ir mėnulis jai nešvietė kelio.
Balta jazmino šakelė suanglėdavo
rankose gimusiai po juoda žvaigžde.
Ir šaltinis sustingdavo į ledą,
kai paliesdavai sukepusiom lūpom.

Niekieno meilė nepramušė
tos akmenio sienos,
uždariusios Tave.

Mūsų neviltis
buvo didesnė už mus.
Gal taip buvo duota,
kad vaiko ašaros
paskui taptų eilėraščiais.

Už juos buvo sumokėta iš anksto –
Tavo lemtim.

² Tėvo įvaizdis dažnas Janinos Degutytės eilėraščiuose. Yra keli jam skirti eilėraščiai. Vienas iš ankstyvųjų, pradedantis ciklą „Neišsiunčiami laišškai“:

Aš visada rašysiu tau laiškus
Ir kalbėsiu su tavim.
Juk mudu taip mažai tesikalbėjom...
Tik slėpėm viens nuo kito savo skausmą
Ir vienas kito ašarų bijojom...

Tu taip mylėjai topolius ir beržus,
Iškilnią rugio varpą ir purieną,
Tad leiski man įdėti į tuos laiškus
Tą lapų virpesį
Ir šiltą duonos kvapą,
Ir tą mažytę, skęstančią delne

neturtingų valstiečių ne tik neimdavo už darbą, bet ir pridėdavo statyboms ar išrūpindavo jiems valstybines paskolas. Atmenu, kartą grįžo iš turgaus su vienu vežimu malkų vietoj dviejų – sumokėjęs už du, nes to žmogaus dukra, mano metų, sirgo... Nors apie tai niekad nekalbėdavom – visi žmonės jam buvo iš tikrųjų broliai. Žmones jis gerbdavo ne pagal postus ar kitokias etiketes. Mačiau, kaip vienodai pagarbiai jis elgėsi su profesoriumi ir su paprastu valstiečiu (turiu prisipažinti, kad daugiau gyvenime tokios elgsenos aš nemačiau; „dideli“ demokratiški žmonės kartais nusileisdavo iki paprastų mirtingųjų, bet būdavo matyti tas jų „nusileidimas“, o tėvas visada išlikdavo savimi – nei „leisdavosi iki varguolio nei „kildavo“ iki aukštuomenės). Per tėvo priėmimų valandas aš visada sėdėdavau kamputy ir stebėdavau. Turėdavau savo simpatijas ir antipatijas. Kartais jis koreguodavo mano neigiamas charakteristikas, aiškindamas priežastis arba atskleisdamas gerąsias ypatybes, bet kartais po kurio laiko pasirodydavo, kad mano nuojauta laimi prieš jo patiklumą – ieškojimą gėrio visuose žmonėse... Mane sukrėsdavo žmogaus sudėtingumas ir jo daugialypiškumas.

Senelė¹ be galo mylėjo mano tėvą – labiau negu kai kuriuos savo vaikus... Jis vienintelis ją gydė ir globojo visose ligose ir bėdose. Kai jos vyresnysis sūnus brovėsi su testamentu (savo parašytu!), reikalaujamas senelės parašo, tėvas vežė pas ją Kauno profesorius konsiliumui... Prisimenu, kaip, žuvus tėvui, senelė, prisėdusi ant savo lovos, kartojo pabalusiom lūpom vieną ir tą pačią frazę: „Kas dabar bus su tavim?..“ (Aš suakmenėjusi, dar be ašarų, nesuvokdama netekties, žiūrėjau į

Geltoną saulę...

Tau ir tokios užtektų. Bet...

Kai vėjas beldžiasi į žydrą langą

Ar kai tylą įstringa kaip kamuolys gerklėj,

Aš tau rašysiu laiškus...

Tu skaityk

Iš savo tolimos

Žvaigždžių akim

Ar žvangančio lietaus

Stikliniais pirštais...

1964

¹ Apie savo senelę Janina kalbėdavo nušvitusiu veidu. Ne viename eilėraštyje šmėkščioja senelės šešėlis. Eilėraštis „Melsva alyvų prieblanda“ artimas maldai: „Senele, senele...“. Iš ankstyvesnių – „Senelės portretas“ (1970):

[...]

Aš vėl šukuočiau tavo ilgus, lig žemės, plaukus,

juodus ir spindinčius

(net paskutinių žvakių šviesoje

tavo kasos buvo nepaliestos laiko).

Visada pilka buvo tavo suknelė –

o taip mėgai medaus ir alyvų spalvas.

Lūpų kamučiai – nuleisti,

o taip norėjai šypsotis.

Ir tos didelės pilkos akys –

jose rudeniniai debesys, liūtys ir šiauriska jūra.

Visus aštuonis kryžius

(devintas mano)

nešė kūdikiškai trapūs tavo pečiai –

savo vaikų gyvenimus.

Tavo profilis kaip kamėja

ant mano krūtinės –

baltas ir išdidus.

Ir banguojantis balsas –

iš tos gelmės,

kurių tik dabar teįžvelgiu.

telegramą...)

Rašyti senelė nemokėjo, tik skaitė. Bet skaitė daug. Viskuo domėjosi visko klausinėjo. Tiek vidinės inteligencijos, tiek imlaus proto ir šviesios širdies – kaip reta. Kai tėvo nebeliko, mes abi miegodavom vienam kambary, tam, kuris buvo pritemdytas išsikerojusią alyvų. Abi bemiegės, mes kalbėdavomės ligi priešaušrių. O dangau! Nuo Mendelejevo lentelės iki galaktikų gimimo – viską jai reikėjo išaiškinti, nupiešti, pavaizduoti šiaip šnekėdavom gulėdamos, bet kai prireikdavo vaizdinių priemonių, senelė net atsisėdavo iš nekantrumo, o aš siausdavau po kambarį su naktiniais marškiniais nugriebdama tai obuolį, tai arbūzą (senelė augino nuostabius dekoratyvinius arbūzus, geltonus, oranžinius, metais nevystančius ir nepūvančius!), tai sviedinuką, kad išaiškintiau žemės, saulės ir mėnulio judėjimą. Kai mano vadovėlių neužtekdavo, ieškodavau atsakymų senelei enciklopedijose ir žodynuose. Jau švintant senelė susigriebdavo: „Miegokim!“ Bet po kelių minučių jai imdavo neduoti ramybės koks nors ligi galo neatsakytas (ar nutrauktas) klausimas, ir ji neištverusi nedrąsiai vėl paklausdavo. O aš tik to ir laukdavau.

Atsimenu senelės kriaušės (didžiules, kvapnias, atsikandus varvėdavo į delnus), vyšnių uogienę ir morkų pyragą, kokio niekada daugiau nesu valgiusi. Ar tas pyragas kvėpėjo senele, ar senelė kvėpėjo morkų pyragu – bet visa tai buvo ji: ir morkų pyragas, ir vyšnių uogienė, ir kriaušės, ir nasturtos, ir alyvos, ir kasdieninė duona, kurią ji liesdavo atsargiai kaip šventenybę... Vėliau, per karą ir pirmais pokario metais, senelė virdavo pietus vyriausiojo sūnaus šeimoje ir už tai gaudavo pavalgyti. Kadangi ji valgė labai mažai, o aš visada būdavau alkana, tai nugriebusi nuo viršaus samtį mėsos sultinio, arbatos puodelyje (pridėjus duonos riekę) slapta atnešdavo, pakišus po prijuoste, kai eidavo į šulinį vandens (dėdė gyveno iš gatvės, o mes prie šulinio). Aš pasemdavau jai vandens ir valgydavau tą palaimingą duoną su sultiniu, už kuriuos senelė ilgas valandas aiškindavosi su Dievu, įrodinėdama jam savo teisumą. Ta duona buvo pilna senelės nerimo, maišto dėl pasaulio netvarkos ir žmonių neteisingumo.

Senelė pasakodavo ir apie senelį, kuris mirė (staiga nuo širdies smūgio) man dar pakeliui į šį pasaulį. Senelis buvo griežtas, teisingas, tvarkingas, auksarankis šaltkalvis Simonas Bedarfas, dirbęs Šančiuose Smito fabrike (pabuvęs ir Amerikoje užsidirbti pinigų), išauginęs 6 vaikus (3 mirė), savo rankom pastatęs namą. Niekas nematė jo girto, niekas negirdėjo nešvankaus ar pikto žodžio iš jo lūpų, nors supykdamas ir greit, ir stipriai. Susivaidiję kaimynai eidavo pas jį ieškoti teisybės. Senelis mokėjo skaityti rusų, lenkų ir vokiečių kalbom ir rašyti (nežinau, kaip jis mokėjo lietuviškai). Būdamas svečiuose (bene 30 metų amžiaus) pamatė šešiolikmetę tarnaitę, išsivedė ją kaip stovi – dar nespėjusią užsidirbti kraičio, perėjo per visas parduotuves, aprenė, apavė ir pavadino savo žmona... Gal senelei buvo nelengva – jis labai ūmus ir šykštokas buvo, labai griežtas ir reiklus vaikams, bet senelė buvo jam šventa.

Kiti giminės?.. Prisimenu jaunesnįjį mamos brolių, geraširdį bevalį alkoholiką Mamertą, išvežtą Vokietijon darbams ir ten žuvusį per bombardavimą. Beprotingai įsimylėjęs prostitutę, ją vedė, kentėjo, verkdamas, siausdamas kieme apimtas baltosios karštinės (gyveno su žmona mažam priestate), kol atsiguldavo prie senelės laiptų ir užmigdavo. Tada visų durys atsirakindavo, o senelė po galva padėdavo jam pagalvėlę. Dėdė dažniausiai būdavo bedarbis, ir tėvas jam nuolat padėdavo tai rasdamas darbo, tai kitokiu būdu. Ir jis mano tėvą mylėjo kaip Dievą, ne kartą sakydavo, kad už jį duotų savo galvą nukirsti. O jam žuvus, verkė kaip vaikas. Kai iš Leipcigo atėjo telegrama apie dėdės žuvimą, kaip man baisu buvo ją išversti senelei... Kadangi ten buvo parašyta, jog dingo po bombardavimo, aš guodžiau senelę, kad gali atrasti. Bet kai sutikdavau laiškanęšį, išeinantį iš mūsų kiemo, bijodavau pažiūrėti jai į akis.

Kitas mamos brolis, pas kurį senelė jam virdavo pietus, mano akivaizdoje maitino šunį skilandžiu ir

kumpiu, kai aš ir už duonos kriaušlę būčiau buvusi dėkinga. O kai sirgau, nutraukusi studijas, mokėjau dėdinei po 75 kapeikas už stiklinę pieno (turėjo karvę, paršą ir t. t. – mokėjo gyventi nepaisydami priemonių). Nepakentė to, kad aš mokiaus gimnazijoje ir dar sugalvojau studijuoti sirgdama!

Senelė mirė baltą vasario pūgos naktį nuo insulto, dvi savaites išgulėjusi paralyžiuota. Kokios tamsios ir liūdnos buvo jos akys, kaip ji norėjo gyventi! Aš asistavau gydytojui, atliekant procedūras, o ji taip dėkingai žiūrėjo (kalba buvo atimta). Po senelės mirties dėdė nukirto kriaušę – aną aukštą, kuri jau prieš karą buvo nušalus, bet senelė negalėjo jos kirviu paliesti. Kai pamačiau tą krentančią kriaušę, pajutau, kad nutrūko su kiemu paskutinis ryšys (senelės alyvos taip pat buvo nukapotos). Dėdė išmokėjo po keletą rublių trim seserim (reikėjo skubiai remontuoti namą, o seserys neturėjo iš ko). Už butą dabar teko mokėti – ir smagiai, ir aš pajusdavau bėgant mėnesius tada, kai reikėdavo nežinia iš kur susirasti pinigų (motina prieš savaitę man pranešdavo: laikas...)

Vienintelė iš giminių, kuri man ištiesdavo ranką – jauniausia motinos sesuo, aštuoneriais metais už mane vyresnė, fabriko darbininkė, kuri ir dabar padeda man globoti motiną. Neįsivaizduoju, ką daryčiau be jos. Iki savo pirmos mokytojiškos algos nešiojau visus jos panešiotus drabužius. O ir duonos jos spintelėj man visada būdavo (jeigu iš viso jos būdavo).

Atsimenu vieną tėvo brolių – Jokūbą, taurų, lėtą, geraširdį kuris nebūtų įstengęs nė uodo nuskriausti. Bet jo gyvenimas susiklostė taip pat tragiškai. Kiti buvo visiškai priešingi tėvui (visi – ir broliai, ir seserys – gyveno kaime). Kartą mačiau tėvo mamą, kurią jis labai mylėjo, bet kuri, matyt, nemėgo mano mamos (o mama iš viso nepakentė kaimo ir kaimiečių), taigi nors naujoji senelė ir pagyrė mane, paskaičiusią jai karalienės Sabinos pranašystes, bet didesnės šilumos iš jos nepajutau. Matyt, aš jai buvau tos nemėgstamos miestietės duktė.

3. Kokie vaikystės, jaunystės įvykiai, situacijos padėjo formuoti Jūsų gyvenimo supratimui, pasaulėjautai?

Mane suformavo netektys. Jos prasidėjo taip anksti ir taip viena po kitos.

...Prisimenu save poros metų – vasarą kažkur toli ėjom per kaitrą, ir motina mane nešė. Ji jau pavargo, o aš niekam nesiduodu paimama ant rankų, lyg jausdama, kad arti tas laikas, kai jos neteksiu... Paskui jai skaudėjo petį ėjo daktarai, stiprus vaistų kvapas, o aš tyliai vaikščiojau viena po gretimą kambarį, kur žydėjo oleandras, vietoj lėlės nešiodama jos žodžius: „Per tave...“

...Nežinau, buvau penkerių ar šešerių metų, kai tėvas nupirko man smuiką ir žadėjo vesti pas mokytoją... Akyse tik tas baisus vakaras, kai virtuvėj prie viryklės, ant kaladės, mirgant ugnies liežuviams, mano smuikas buvo sukaptas mano motinos rankomis (gal po ginčo su tėvu?). Kuo ne inkvizicijos scena, jei dabar tebegirdžiu tuos kirvio kirčius, tą bejėgišką nutrūkusios stygos klyksmą, pratisą, tolstantį iš lėto iki šios dienos?.. Tėvas man norėjo nupirkti kitą, bet aš su ašarom meldžiau nepirkti, nes bijojau tokio antro karto, – nežinočiau, kur tą smuiką slėpti nuo motinos akių.

O paskui tas netekimas mano septintąjį gimtadienį: atrodė, visas pasaulis griūva, namai virsta, tik aš viena lieku, ir tai – aš ne aš. Jau bene po pusmečio aš klūpėjau ant grindų miegamajam ties „Kristum Alyvų kalne“ ir, daužydama galvą į lovos kraštą (gal tikėjau, kad prašymas bus greičiau išklaustas, jei man skaudės), prašiau tik vieno: mirties. Mirtis man buvo vienintelis išsivadavimas. Atrodė, ilgiau neištversiu, atsitiks kažkas baisesnio negu mirtis. Aštuonerių devynerių metų nuolat galvojau apie savižudybę. Tik buvo gaila tėvo. Įsivaizdavau, kaip jis verks – ir pastovėjusi ant lieptelio, pažiūrėjusi į juodą išganingą griovio (gilaus) vandenį vėl eidavau pirmyn su portfeliumi, pilnu vyno ar alaus butelių. Baisus būdavo tas kelias namo. Ko aš neprigalvodavau! Ir mintys būdavo visai ne

vaikiškos. Kaip viską nusišlėpti nuo tėvo ir senelės, ką daryt, kad nenorėčiau miego (šitom dienom motina neleisdavo man užmigti: gal baimės jausmas ją persekiojo?). Jei prisnūsdavau, tai tik ant kilimo prigulus, ir tuojau pat pažadindavo žnaibymas (jeigu ji dar paeidavo ar pašliauždavo). Mušti mane kažkodėl nesiryžo, tik žnaibė. Aš bijojau ne tiek to skausmo, kiek jos veido žnaibant. Prieš tai dažnai bučiuodavau jai rankas, norėdama, kad jos mane myluotų, o paskui, kažkada po daugelio metų, motina mes man priekaištą, kad aš maža buvusi gera ir meili, rankas jai bučiuodavusi.. Tada aš nurijau atsakymą, kad tos rankos mane daug metų žnaibė...

Telšiuose¹ (7–10 m. gyvenom ten, prieš tai Kėdainiuose porą metų, o vėliau Kaune tam pačiam name iki studijų, tiksliau – iki Tauragės) gyvenom netoli stoties, naktim girdėdavosi traukiniai, kurie vaiko galvoje pažadindavo keistą slaptą ilgesį. Prie lango augo sena obelis, patvory jazminų krūmai, kuriuose buvo mano slėptuvė. Ir dar buvo erškėtrožių krūmas – mano karališkas bokštas. Ir pulkas nuostabių draugų: žemaitukų, žydukų ir čigoniukų. Už kiemo tvoros buvo pievelė, kur mes žaisdavom. Matėsi vyskupo rūmai, ir man visada kildavo klausimas, kam jam reikia šitiek kambarių vienam, kai didelės šeimos gyvena pusrūsiuose. Įsivaizdavau, kaip aš pasakau jam apie tai, ir jis pakviečia žmones – kiekvienai šeimai duodamas po kambarį su kilimu (mat tarnaitės kasdien tuos kilimus dulkindavo). Beje, aš be galo pavydėdavau tiems gyvenantiems pusrūsiuose. Vakaraus vaikščiodavau palei jų langus ir žiūrėdavau į susėdusį prie stalo pulką vaikų su tėvais. O ant stalo – juoda ruginė košė didžiuliam moliniam dubeny, ir visiems padalinta po šlakelį pieno. Dangaus valgis man atrodė ta košė! Tai ne mano pyragaičiai, suvalgyti vienatvėj, arba pietūs valgykloje (tėvas, išvažiuodamas komandiruotėn, palikdavo man pinigų, be to, buvo susitaręs su valgyklos vedėja; nežinau, ką jis jai aiškino, bet kaip aš jį kankinau tuo savo užsispyrimu nesiskirti). Dažniausiai aš ir piešdavau (labai mėgau – ištisom valandom) motiną, tėvą ir krūvą vaikų². Tai buvo mano laimės vizija. Tėvas nieko nesakydavo (priešingai – pagirdavo), kai atiduodavau savo varguoliams draugams naują paltą ar lėlę. Kartais prie svetimų, nepažįstamų pusrūsio durų vakare padėdavau pyragaičių ir kur nors už medžių tūnodavau, saugodama juos nuo kačių. Būdavo ir taip, kad nesulaukdavau nieko išeinant, ir tie gardėšiai turbūt tekdavo katėms. O koks man būdavo džiaugsmas, kai vaikas, pravėręs duris, juos rasdavo ir su nuostabos šauksmu lėkdavo atgal į trobą su radiniu. Taip aš leisdavau savo vienatvės vakarus. Kartais žydukai vesdavosi į kapines, kur žiūrėdavau į laidojimo apeigas, klausydavausi raudų, bandydama suprasti, kas mirtis ir kas gyvenimas. Tos kapinės buvo šalia. Bet

¹ *Žaliai kalvota, mąsli
Žemaičių žeme, nušvitusi
tada dar nepažįstamom gėlėm,
atleisk,
kad įėjai į mane skausmu.*

*Luokė, Seda, Plungė, Skuodas, Nevarėnai –
dabar man skamba kaip slaptažodžiai,
kuriais prišaukiu tėvą.*

Telšiai.

Mažoji mano golgota.

² *Užsikniaubus ant balto lapo
piešdavau vienu ir tą patį:
šviesų kambarį, aplink stalą
susėdusius tėvą, motiną,
laimingą jų dukrą
ir šunį, gulintį ant grindų
(iš to sapno tikras buvo tik šuo).
„Žemaitija (Tėvas)“*

nakvoti vasarom eidavau į katalikų kapines, nors reikėjo eit ilgai per visą miestą. Miegodavau, pasiklojus paltą (vasaros buvo ne tokios kaip dabar), prie didžiulio medžio, gal liepos. Kodėl į kapines? Todėl, kad kapinių mirtinai bijojo motina. Žinojau, kad ten manęs ji nesuras, neateis, nors ir matytų. Vakarop ji jau nė ton pusėn nėjo. Kartą slėpiausi rūsy, nors labai bijojau vabalų ir rupūžių. Bet koks buvo siaubas, kai pamačiau tarpdury motiną, o jokio kito kelio man nebuvo. Kapinėse buvo ramu. Į viešbutį eiti (tėvas ir ten buvo susitaręs) – gėda žmonių, nustebusių ar užjaučiančių akių... Mirusieji man nieko blogo nebuvo padarę. Aš bijojau tik gyvų.

Kai man suėjo dešimt metų, vėl persikėlėm į Kauną. Tėvas vėl važinėjo į komandiruotes, bet jam buvo ramiau: už sienos buvo senelė. Tačiau košmaras tęsėsi, nors nebuvo nei viešbučių, nei kapinių. Senelė girdėdavo už sienos mudviejų balsus, daužydavo kumščiais į sieną ir šaukdavo mane, aš tylėdavau ir neidavau: motina vis grasino savižudybe dėl mano „išdavystės“. Kartais, jau vėliau, suaugusi, klausdavau savęs, kodėl manyje negimė neapykanta jai. Turbūt todėl, kad aš jaučiau jos bejėgiškumą, nemokėjimą, nežinojimą, ką daryt su savim, su savo jausmais (kurie yra ir kurių nėra), su savo baimėm, su savo gyvenimu.

Paskui – antroji netektis. Tėvas. Pirmi motinos žodžiai man: „Dabar aš tau atkeršysiu...“ Kodėl? Už ką? Juk aš jos „neišdaviau“... Tuos žodžius aš tebegirdžiu savyje, nors dabar jie tarsi ir ne man pasakyti buvo...

Trečioji netektis – senelė. Likau visiškai viena. Bet tada jau turėjau ir daug atradimų: poeziją ir muziką, ir meną apskritai.

Ir ne tik tos netektys mane lipdė. Buvo karas. Bombardavimai. Šaudymai. Išdavystės. Įskundimai. Gaudynės. Kasdieninės procesijos gatvėse – žydų, belaisvių (visokiomis uniformomis)... Visa tai negalėjo praeiti nepastebimai, veikė vienaip ar kitaip – keldami manyje protestą, neviltį, troškimą ką nors padaryti, kad šito pasaulyje nebūtų. Jau tada pajutau žmogaus laikinumą ir trapumą šioj žemėj. Begalinį žmogaus dvilypumą: budelis ir kūrėjas, esesininkas ir Beethovenas. Jau tada iki pusiaunakčių svarstėm su drauge apie techninės pažangos antrąjį veidą – nuolat išradingesnį žmonių žudymą.

... Gal dėl to, kad tylėjimas buvo neišvengiamas, o gal jau tokia mano prigimtis – paguodą lengviausiai priimdavau iš nebylių gamtos rankų. Medis nieko neklausinėdavo, žolei negėda buvo rodyti ašaras. Nors kaip išganyto laukdavau sugrįžtančio tėvo, bet pamačius jo mašiną, slėpdavausi bent minutei į krūmus, kad „pasidaryčiau nepermatoma“ (senelė vis sakydavo, kad mano veidas permatomas), bet vos tėvas padėdavo ranką ant galvos, visas mano „nepermatomumas“ ištirpdavo...

Kaune, prie vartelių, augo didžiulis klevas¹. Ir jis man padėjo. Ir Nemunas. Sėdėdavom ant sielių vakarais su drauge (su kuria viskuo dalindavomės – skausmu, viltim ir duona, džiaugsmo abi ne kažin kiek teturėjom). Visą laiką ilgėjausi miškų, laukų erdvės. Visur buvo ankšta, atrodė – tik gamtoj ramu ir šviesu, kokioj nors negyvenamoj saloj, kur nėra žmonių, kur niekas susitikęs nepasakys man, kada

¹ Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo Sakom ir lapais. Kur žydi
Ramybe ir jaukumu kvapios bulvės melsvai..

Galulaukėj šūkauja briedžiai..
Mėnulis obuoliu supasi..
Klevai karštą kaktą paliečia..

Ne rūkas – tai gervės miega.
Ne vėjas – tai žemė alsuoja.
Aš nepamirsiu nieko..
Pasklidęs toli vasarojus
Tamsiom vilnim priartėja..
Kieno čia šešėliai klajoja?..

Vis tiek man, prie kokio medžio žaibas mane pakirs..
Čia kelio pradžia, Ir niekas,
Niekas manęs nuo žemės tos
Neatskurs.
„Kelio pradžia“, 1963

ir kaip matė mano motiną...

Kaimą pirmą kartą pamačiau Telšiuose. Vasarom dažnai sėdavom su tėvu į mašiną (turėjo nedidukę, amžinai gendančią Žemaitijos keliuos), pasiėmę šunį – mūsų nuostabų protingą draugą. Tai buvo laimingos dienos: pamiršdavom namus. Aš pamilau kaimą, kaip mylėjo jį tėvas. Paskui visą laiką jo ilgėjausi kaip kažko nerealaus, kaip sapno, kuris nepasikartoja.

Taip mane ir suformavo – nuožmus laikas ir nė kiek ne gailėstingesnė gyvenimo situacija.

4. Kokią vietą Jūsų ankstyvajame pasaulyje užėmė draugai, apskritai žmonės? Ar santykiai su žmonėmis vėliau keitėsi?

Vaikystėj turėjau daug draugų, visą pulką baltaplaukių ir juodėžių, ir juos labai mylėjau. Dažnai jie būdavo alkani, ir aš tempdavau iš namų, ką tik turėjau, kad juos pasotinčiau. Mama taip pat man mielai padėdavo, tepdama aibes riekių... Nemėgau draugauti su išsipusčiusiom kaspinuotom mažom panelėm. Jos iš tolo stebėdavo mūsų žaidimus, laikydamos didžiules lėles baltose rankose. Tuo tarpu kai mano lėlės – nė kiek ne prastesnės – supamos ne visada švariose čigoniukų rankelėse. Tėvas niekad nemokė manęs žodžio „mano“. (Ir iš viso žodžiais jis mane labai retai mokė, net šakutę su peiliu laikiau žiūrėdama į jo veidą: ar taip? Iš jo veido nuspėdavau, ką turiu daryti.) Už tuos mano varganus draugus tėvas gavo net priekaištų iš viršininkų (gal vaikai pasiskundė, kad nedraugauju?) Bet jis draugauti nedraudė, tik prašė kurį laiką žaisti greta esančiam beržynėly.

Gimnazijoj turėjau kelias drauges, iš jų viena liko iki pat savo mirties. Gyvenom gretimose gatvelėse: ji penktam Krante, o aš šeštam. Vakaraus lydėdavom viena kitą valandų valandas¹, kol visi kiemai ir namai nutildavo. Mus artino bendri interesai: literatūra, muzika, dailė. Ji turėjo Čiurlionio reprodukcijų ir visą Maironį. Skaitėm Rilkę, Dostojevskį, Heinę. Netekusi tėvo, jos namuose aš visada rasdavau lėkštę sriubos ir gabalą duonos.

Beje, vėliau, kai sveikata smarkiai sušlubavo, klasės draugės paremdavo sumuštiniais (juos rasdavau savo suole) ir kviesdavosi pietų. Mat namie „juodosios dienos“ tęsdavosi jau po savaitę ir dvi su tokiom pačiom pertraukom (gal mažesnėm), ir viskas buvo jau seniai parduota (baldai, rūbai, visi kiti daiktai, liko tik viena lova, kur miegojom abi su motina, ir stalas, kurio netrukus taip pat neliko). Kartais auklėtoja² suorganizuodavo pietus mokytojų valgykloj, kur sriubą suvalgydavau, o duoną parnešdavau motinai, nes ji gerdama nieko nevalgė, ištindavo ir baisiai pamėlynuodavo. O prablaivėjus taip atrodydavo, kad apimdavo beprotiškas gailėstis – nors kauk, susiėmusi galvą. Palenkusi galvą, ujamo žvėries žvilgsniu, viso pasaulio pasmerkimą laikydama ant pečių, ji kramtydavo tą duoną, užgerdama pašildytu vandeniu... Jos draugų tada nebebuvo...

Taip, man teko iš svetimų rankų imti duoną.

Ir vėliau sutikau daug gerų žmonių. Ir studijų metų draugystė išliko iki šių dienų. Apskritai ką pavadinu draugu, tas draugu ir lieka. Aš galbūt ne visiems tokia, kokia norėčiau būti, kokia turėčiau jiems būti, nes visi man labai daug gero padarė. Per savo sunkumų valandas kartkartėm juos pamiršdavau. Būdavo – neatleistinai.

Santykius su žmonėmis man ap sunkina ne tiek uždaras charakteris, kiek kompromisų nepriėmimas ir per didelė intuicija (jei atspėji, ką žmogus pasakys, vadinasi, atspėji, ką jis galvoja, atspėji netiesą...). Liguistai bijau melo. Nuo vaikystės. (Turbūt tai ir yra vaikystės pamokos.) Nors dar labiau bijau nepatikėti tiesa (kaip netikėjo manim). Tuo rėmėsi mudviejų santykiai su motina: aš ilgus metus tikėjau jos atgailom ir „atsivertimais“ (penkiolikmetė eidavau kasdien į bažnyčią, prašydama Dievą

¹ Atšvaitas-eilėraštis „Vakariniai maratonai“ (*Purpuru atsivėrusi*).

² Antanina Dragūnaitė, G. Petkevičaitės-Bitės auklėtinė, Janinos atmintyje – šviesiausia mokytoja.

motinos „atsivertimo“, o sau mirtinos ligos už tai – maniau, kad veltui nieko negalima gauti). Po poros metų gavau širdies reumatą su visom jo pasėkom, nors pirmas prašymas ir liko neišpildytas.

Man rodos, santykiai su žmonėmis lyg ir nesikeitė. Ne su kiekvienu greit suartėju, bet suartėjus – jis lieka manyje visam laikui.

5. Kaip formavosi grožio, meno pajautimas ir suvokimas? Kaip jis reiškėsi?

Pati pradžia – gal tos palaimingos valandos, kai sėdėdavau prie knygų spintos ant žemės, atsivertus enciklopediją ir kitas išmintingas knygas, žiūrinedama iliustracijas?..

Buvau gal devynerių metų, kai kine pamačiau Paryžiaus simfoninį orkestrą, grojantį Beethovoną ir Lisztą (priedas prie filmo, paties filmo nė neatmenu). Taip mane sukrėtė, – ir tie orkestrantai (ar ne Stokovskis dirigavo), ir muzika, – kad netrukus pravirkau ir taip iki galo ašarojau. Atrodė, tie žmonės – šventieji (eičiau į ugnį paskui juos), o muzika – palaima, stebuklas, kuris pasiėmė mane visą ir sutupdė savyje. Paskui nuolatos ieškojau per radiją ko nors panašaus. Taip atradau Beethovoną, paskui romantikus, paskui Mozartą. Bachas man gimė jau po karo.

Pirmas teatro spektaklis – „Atžalynas“ (su Čepaičiu), rodomas pradžios mokyklos salėje. Jį tebeatsimenu visą – nuo pradžios ligi galo. Buvau maždaug dešimties metų – kai grįžom iš Telšių į Kauną. Paskui jau nuolat eidavau į teatrą ir į koncertus. Po karo taip pat. Geroji draugė Vanda¹ pirkdavo bilietus ir vesdavosi mane, sakydama, kad gražinsiu, kai būsiu įžymi (mat jau rašiau eilėraščius...). Nors sąžinė graužė, eidavau – ir sėdėdavom ten abi laimingos lopytom alkūnėm.

Pažintis su daile prasidėjo nuo reprodukcijų, iliustracijų, nuo Čiurlionio galerijos ir parodų. Paskutinėse gimnazijos klasėse jau skaičiau knygas apie meną, užuot ruošusi pamokas (labai daug laiko prarydavo uždarbiavimai, o ir pažymiui niekada didelės reikšmės neskyriau).

Viską, ką atradau, atradau pati. Ir dažnai tai buvo kelias su kliūtimis. Niekas į jokią meną neskatino. Jeigu jau kur skatino, tai tokia kryptimi, kad net dabar šiurpas nupurto. Tik su tėvu pasikalbėdavom retkarčiais, jei tai būdavo ne tos „juodos dienos“, kada mudu abu negalėdavom apie ką kita galvoti, likdavo tik tylėti arba sakyti ką nereikšminga, galvojant visai ne tai.

Gyvenau tokiame dugne, tokioje tamsoje, kad menas buvo ta vienintelė tolima šviesa, kuri teikė jėgų išsilaikyti. Ji kažką ir žadėjo. Prasmės, vertybių suvokimą. O jų man labai reikėjo, nes kad ištvėrčiau, turėjau žinoti vardan ko.

Jau maža be galo troškau kuo nors groti (pati „daryti muziką“, bet istorija su smuiku buvo toks smūgis, nuo kurio labai ilgai negalėjau atsipeikėti (turiu labai blogą savybę – neatsipeikėti dešimtmečiais po smūgio). 10–12 metų kažką sau rašinėjau, absoliučiai niekam nerodydama, dar po poros metų jau daviau į sienlaikraštį pavasarinį motyvą². Beje, jau Telšiuose nuolatos sugalvodavau pasakas, istorijas, net tom „juodom dienom“: kur nors toliau nuo namų – šventoriuje, skvere, kapinėse (atsimenu savo mėgstamą vietą – lyg parką ant kalno, netoli bažnyčios, kurio vienoj pusėj buvo mediniai laiptai, mano nusėdėti, – vėlyvais vakarais ten jau niekas nebevaikščiodavo, taigi niekas ir nematė nei mano vienatvės, nei mano baimės). „Kūriau“ tas istorijas ir vėliau, bet užrašinėdavau kažkodėl tik eilėraščius.

6. Mokykla, mokytojai Jūsų gyvenime. Apskritai – mokytojo misijos supratimas. Ar kaip nors išskiriate mokytojo profesiją iš kitų? Ar mėgote mokytojos darbą, ar jautėte jo ryšį su kūryba? Ar prisimenate savo mokytojus ir mokinius?

¹ Jai dedikuotas eilėraštis „Vakariniai maratonai“.

² J. Degutytės rankraščiuose (sąsiuviniuose) anksčiausias eilėraštis iš 1944 m. pavasario – „Tėvynės vardas“.

Mokyklą gerbiau ir mylėjau. Visą laiką kamavo žinių alkis. Vadovėlių, užrašų buvo maža. Gelbėjo knygos. Ir ne tik grožinė literatūra (nors visų pirma ji – dažniausiai). Kelionės, enciklopedijos, atradimai. Paskutinėse klasėse skaičiau Taine'o *Meno filosofiją*, monografijas, senų leidinių recenzijas apie meno veikalus, kritinius straipsnius, menininkų dienoraščius ir laiškus. Rusų kalba skaičiau laisvai, su žodynu – vokiškai.

Atsimenu daug širdingų mokytojų. Dėl tų nelemtų materialinių sąlygų labai praleidinėjau pamokas (be to, sirgau dažnai), nes teko visokiais būdais uždarbiauti (korepeticijos, virimas, meilės laiškų rašymas ir nešiojimas... šiandien juokas, o tada – duonos kąsnis). Bet mokytojai mane suprato, ir aš dėkinga jiems. Kai negalėdavau atsakinėti – neatsakinėdavau, kai reikėdavo išeiti iš vienos ar kelių pamokų – taip pat išleisdavo. Ypač auklėtoja mane globojo, žinodama mano situaciją.

Mokytojo misija yra šventa. Tam tikra prasme – vieno žmogaus atžvilgiu – didesnė negu poeto¹. Nes poeziją skaito ne visi, o mokyklą lanko kiekvienas. Ir tokiame amžiuje, kai asmenybė formuojasi – ir neretai šitas procesas priklauso nuo mokytojo. Nedaug, bet yra tokių mokytojų, kurie nugali neigiamas aplinkos, net šeimos įtakas. Bet jų darbas – tai pasiaukojimas. Kartais nelabai ir įvertinamas, nes už mokinio vidinio pasaulio grožį pažymys nerašomas, o mokyklų vizitatoriai bei visokie kitokie inspektoriai (deja, ne patys gabiausi ir protingiausi pedagogai) domisi dažniausiai popieriumi, o ne žmogumi. Tačiau tie mokytojai turi begalinį apdovanojimą – mato savo darbo vaisių: augantį, bręstantį gražų žmogų.

Mokytoja dirbau neilgai, tik dvejus su puse metų. Ir ne tokiose mokyklose, ir ne tą dėstydam, ką norėjau. Nemenčinėj lenkus (pasiruošusius išvykti į Lenkiją ir lankančius tik dėl pažymėjimo) mokiau bene lietuvių ir rusų, o rusų klasėse turėjau lietuvių ir vokiečių kalbų pamokų (girti pedagogai koridoriuose neprisidėjo prie mokyklinės disciplinos ir darbo nuotaikos). Vaikų namuose mokiau lietuvių rusų kalbos, o lenkus – lietuvių ir rusų. Kliudė labai pablogėjusi sveikata (nuolatinė temperatūra, širdies priepuoliai, dėl kurių per pamokas laikiausi, kad tik nenuvirsčiau nuo kėdės). Gydytis nebuvo iš ko, ir taip gyvenom pusbadžiu. Nedirbant man būtų mokėję tik dalį atlyginimo (nes neturėjau jokio stažo).

Šviesiai prisimenu savo pirmuosius mokytojavimo metus Tauragėje (vakarinėje mokykloje, turėjau auklėjamą klasę). Buvo geri įdomūs žmonės – tie mano mokiniai. Miela buvo dirbti su jais. Kurį laiką susirašinėju su keletu. Tebeatsimenu jų veidus, balsus ir charakterius.

Tai tiek tos mano pedagoginės praktikos. Galutinai sveikata pablogėjo – ir viskas pasibaigė visam laikui.

Tiesa, Tauragėj dar dirbau neakivaizdinėse grupėse, kur pamokos būdavo kartą ar porą kartų per savaitę, bet aš jau mokiau lietuvių kalbos ir literatūros! Didelis džiaugsmas, kai mokiniai nuoširdžiai dėkodavo, stebėdamiesi, kad ta buvusi neįkandama gramatika jiems taip lengvai įlindo į galvą. Ogi

¹ *Poetinis motyvas – iš 1958 metų:*

*Klampoju. Sniegas tirpsta. Sidabro putos iki keliu.
Ir iki kelių – džiaugsmo ir gėlos.
Vaikų sąsiuviniai. Nuo jų tik rankos gelia.
Širdis pilna sidabro ir tylos.*

*Žinau, kad bus klaidų, mažų ir didelių.
Daug puslapių paliks raudonai pribraukytų.
Kad neplasnotų nieks nei vanagu, nei drugelių,
Kad nepataisomų klaidų paskui nepadarytų!*

*Kad nepalikty žemė – kaip teisėjas –
Ir išeito gyvenimo neperbrauktų raudonai...*

aš jau buvau su „stažu“: keletą metų nuo popiečio ligi išnaktų vaikščiodavau per Šančius nuo vieno buto ligi kito, savais žodžiais perpasakodama vadovėlius taip, kad tie mano mokiniai – ne visada ir labai jaunesni – suprastų ir atsimintų.

Mokytojo ir poeto darbo suderinti negalėčiau. Ir ne dėl to, kad jie iš esmės skirtingi. Ne, priešingai. Vienas ir kitas kuria žmogaus dvasini pasaulį (mokytojas – taip pat kūrėjas!), bet kaip tik dėl to tų darbų kartu negalima dirbti, nes ir vienas, ir kitas nepripažįsta dalinimo pusiau, vienas ir kitas reikalauja absoliučiai viso žmogaus. Jau vien darbas mokykloje – pamokos ir ruošimasis joms (lektūra ir nuolatinė savišvieta!) – daugiau negu pusdienis, o kur sąsiuviniai, kontaktas su mokiniais (ne tik per pamokas), kiekvienas jų – skirtinga prigimtis skirtingoj šeimos situacijoje, kiekvienam kuo nors padėti, kur nors jį pastūmėti, paremti, praturtinti, – o para turi tik 24 valandas. Būti geru mokytoju, tokiu, koks norėtum būti, ir tų 24 valandų mažoka. Poezija nuotrupų nepriima, o ir vaikams skirti nuotrupas – sąžinė užgraužtų. Eilėraštis atrodo spontaniškai gimęs, greit užrašomas, bet juk jis (ir ne tik jis, konkretus eilėraštis, bet visa medžiaga, visa atmintis, iš kurios jis gimsta) „vaikšto“ galvoj ilgai, pastoviai, net miegodama ne visada esi laisva nuo eilėraščių. Gerai suprantu Salomėją Nėrį, kuri nemėgo mokytojavimo. Jai gaila buvo to laiko, prarandamo mokykloje, nes jos visa siela buvo ten, poezijoje, o ne prie pamokų tvarkaraščio, surikiuoto skambučiais. Galėjo būti tik šviesos momentai – šviesos iš artumo su mokiniais. Bet ne tada, kai eilėraštis jau „ėjo“ gyvas, o skambutis šaukė į pamoką.

7. Universitetas Jūsų biografijoje. Dėstytojai, draugai, kultūrinė veikla ir orientacija. Kūrybinės paskatos.

Universitetas... Aš taip į jį veržiausi – kaip į išganymą. Bet baigus vidurinę mokyklą, sveikas protas diktavo, kad reikia jo atsisakyti. Nėjau net brandos atestato atsiimti. Ir viena diena tapo švente (mano gyvenime ne vienas tokių stebuklų: rodos, jau viskas baigta, ir staiga...). Atėjo klasės auklėtoja su pinigais – ir išvažiavau į Vilnių studijuoti literatūros. Deja, po pusantrų mėnesių grįžau ir atsiguliuočiau ilgiau negu metams. Ir vėl: kai visai nebuvo vilties nei man, nei gydytojams – vienoj palatoj gulėjusi moteris, žydė, leningradietė, iškentusi blokadą, atidavė velniui savo gautą iš Amerikos siuntinį su penicilinu. Ir pakilau. Pavasarį pradėjau vaikščioti, o rudenį (1950 m.) vėl Vilniuj stojau į pirmą kursą. Stipendijos už pirmą semestrą nemokėjo (nes ją gavau 1948 m.). Didžiąją paskaitų dalį praleisdavau ieškodama darbo arba gulėdama bendrabuty. Knygos buvo vietoj duonos ir vaistų.

Ir vis dėlto tie studijų metai buvo šviesūs. Turbūt visą laiką tikėjau stebuklais. Padėjo gerų širdžių artumas. Senojo universiteto dvasia. Kiemai, galerijos, auditorijos. Asmenybės, kurios, apie tai ir nekalbėdamos, jau vien savo buvimu tvirtino, kad reikia padaryti viską, ką gali, ir dar truputį daugiau (V. Mykolaitis-Putinas, J. Lebedys¹, V. Zaborskaitė, M. Lukšienė, E. Meškauskas...). Bibliotekos, iš kurių išeidavom tik vidurnaktį – paskutiniai (nesigailiu, kad sėdėdavau prie tų knygų, iš kurių nereikėdavo atsakinėti nei per egzaminus, nei per seminarus). Teatrai, Filharmonija (visi geriausi koncertai buvo aplankyti, nors vietoj duonos kelias vakarienes teturėdavau vandenį: gastrolių bilietai dažnai ir pigiausi buvo nepigūs).

Vasaras praleisdavau ligoninėj arba tarnyboj. Atostogų nesu turėjusi.

Tik nuo ketvirto kurso grįžau prie eilėraščių. Buvau nutarusi nerašyti. Tas nelemtas klausimas – kam? Aišku, tokios poezijos, kokios buvo reikalaujama, nenorėjau nei skaityti, nei rašyti. Apie spaudą negalvojau. To, ką rašiau, niekam nerodžiau, išskyrus pačius artimiausius žmones.

¹ Iš pokalbio su J. Degutyte (1980.X.6): „Per stojamuosius į Universitetą – baisi migrena. Raštu turėjau 5. Atsakinėdama kažko negalėjau prisiminti. Supratau, kad J. Lebedys labai nori man padėti – ir parašė 5. Ir per valstybinius užstojo, pagyrė. Vėliau susitikdavome širdingai. Perdavė dr. J. P. Locherio iš Šveicarijos laišką, kad patiko mano eilėraščiai...“

Universiteto metai pasibaigė paskyrimu į Tauragę. Ten, prie autobuso stotelės, laukė draugės, suradusios kambarį (tiesą sakant, tik lovą kambaryje). Visos trys kvatojom iki ašarų, kai aš vietoj lagaminų ir patalynės atsivežiau krepšį su knygom ir užrašais... Buvom turtingos: mokėjom juoktis iš savo bėdų. Be to, materialiniai dalykai mums mažiausiai rūpėjo.

8. Kas liko Jūsų gyvenimui iš darbo leidykloje?

Leidykloje dirbau labai neilgai, turbūt kelis mėnesius vaikščiojau į tarnybą, paskui namie, gulėdama per žiemą, redagavau. Pavasarį iš leidyklos išėjau.

Ką man davė darbas leidykloje?¹ Pagarbą šitam sunkiam ir neįvertintam darbui, kurio negalima atlikti bet kaip, kuris reikalauja daug žinių (mokyti be perstojo!). Ir pagarbą daugeliui šviesių, darbščių, talentingų leidyklos žmonių.

II. KŪRYBA

1. Kada pradėjote rašyti? Ar išliko pirmieji bandymai? Ar iš karto apsisprendėte poezijai? Ar niekada nekilo mintis rašyti prozą?

Pradėjau eiliuoti jau Kaune, turėdama apie dešimt metų. Pirmas motyvas: paukštis, trokštantis laisvės, uždarytas narve. Niekam jo nerodžiau, net tėvui, buvau įpratusi slėpti savo mintis ir nuotaikas, nes kiekvienas mano skausmo protrūkis vėl keltų skyrybų klausimą, o tėvo akys ir taip buvo liūdnos ir susirūpinusios... Tik po kelerių metų išdrįsau duoti į sienlaikraštį pavasario peizažą, o jau pirmas tikras, kurio man tada nebuvo gėda parodyti, vadinasi „Tau, Tėvyne“, parašytas bene 1945 ar 1946 metais². Viskas Jai –Tėvynei Lietuvai...

Išliko vienas mažas gimnazijos laikų sąsiuvinis³. To kito, didžiojo, Vandos⁴ padovanoto su įrašu iš S.

¹ 1958 metais J. Degutyte pradėjo dirbti Grožinės literatūros (vėliau „Vagos“) leidykloje. Redagavo J. Vaičiūnaitės pirmąją knygą *Pavasario akvarelės* (1960), kuria džiaugėsi. Visada J. Vaičiūnaitę vertino. Redagavo E. Matuzevičių, E. Mieželaitį.

² Parašytas 1944 m. žiemą, keturių strofų, pradedamas kreipiniu: „Tau, Tėvyne!“. Pradžia:

*Tau, Tėvyne, svyruoja berželiai,
Tau pakrantėmis ošia miškai,
Tau čiurlena sraunutis upelis
Ir siūbuoja auksiniai javai*

³ Iš tiesų – išliko. Sunumeruoti 22 eilėraščiai, vienas lapas išplėštas. 1944–1945 metų eilėrašiai. Tarp jų rezistencinių nuotaikų – „Vasario 16-ajai“, „Lietuvaitės kelias“.

⁴ Jau minėta viena artimiausių poetės bičiulių. Su jos vardu susietas eilėraštis „Vakariniai maratonai“ (rinkinys *Purpuru atsivėrusi*):

*Mūsų vaikiški žingsniai –
per pilkas Kauno priemiesčių gatveles,
įsuptas į Nemuno dvelksmą.
Ligi mano vartelių, kur laukė
šešėliuotas, stogą apgobęs klevas,
nuo tavo – spindinčių išdidžių rožių,
svaigiai kvepiančių, o vis dėlto lyg netikrų,
kai gaisrų pašvaistės blykčiojo
padūmavusiuos horizontuos.
Mūsų vakariniai maratonai
per tamsos ir iliuzijų dykumas – į viltį.*

Przybyszewskio: „Žmogus, kuris siekia [...], nors jis niekada nepasiektų tikslo, yra gražus“, – nebeturiu. Kodėl pasirinkau poeziją, o ne prozą? Man atrodo, ne aš pasirinkau, o mane pasirinko, nes pradėjau rašyti visiškai negalvodama būt poete. Norėjau būti gydytoja – gelbėti žmones nors nuo fizinio skausmo; tada dar nesupratau, kad poezija gelbsti nuo dvasinio. Priešpaskutinėj ar paskutinėj klasėj istorijos mokytojas¹ skyrė užduotį kovo 8-osios proga ką nors parašyti (galima ir eilėraštį, – pridūrė jis, žvilgtelėjęs į mane). Viena klasėje atnešti eilėraštį kaip namų darbą aš varžiausi, padaviau prozos puslapį. Tačiau paskaitęs jis pasakė, kad tai poezija, ir dar daug ko man palinkėjo ir išpranašavo. O pasakė tokiu rimtu tonu, rodydamas tokį pasitikėjimą mano jėgomis, kad mane sujaudino ir sutvirtino.

Taigi poeziją pradėjau rašyti be ypatingo svarstymo, tarsi savaime. Man taip buvo lengviau ir aiškiau. Tik daug vėliau pagalvojau – dėl ko? Gal tokia prigimtis, gal rašymo būdas – galvoje, o ne ant popieriaus dėstyti mintis. Ir dar vienas momentas: ką pradėdau, turiu tą ir pabaigti, negaliu imtis kito darbo. Blogiausia, kad ne tik kito imtis, bet ir to paties nutraukti negaliu. Jei aplinkybės verčia, tai tarsi kalnas ant pečių, tarsi draskoma viduje. Kaip išverti prozą be pertraukų? Reiktų negyvenamos salos be rūpesčių ir be ligų. O kartais galvoju – gal tai tingėjimas dirbti?.. Nes eilėraštis susidėsto tarsi savaime – galvoje, bet ką darant, bet kur einant, užrašyti tereikia minutės, o jei rašau ne poeziją – kiek kartų perrašau, tiek kartų iš naujo perkuriu ir niekada nežinau, ar tai jau viskas.

2. Kas labiausiai išliko atmintyje iš pirmosios knygos istorijos? Kaip taip greitai išėjo antroji knyga?

Baigusi Universitetą, dirbau Tauragėj vaikų bibliotekos vedėja ir vakarinės mokyklos mokytoja. Kartą gaunu laišką iš E. Matuzevičiaus² su savo eilėraščiais ir jo komentarais! Pasirodo, Vanda jam nusiuntė mano eilėraščių, nesulaukusi kada aš pati juos kam nors parodysiu. E. Matuzevičiaus

¹ Besibaigiant 1988-iesiems, iškamuota negalios (kas trys dienos dializė ligoninėje, širdies priepuoliai, trunkantys 8–9 valandas), Janina Degutytė paastrėjusia įžvalga grėžėsi atgal – į savo jaunystę, pasakojo atvirų atviriausiai ir apie tai, kas buvo baugu (orgijos namie, jos akyse), ir apie šviesą, sklidusią iš žmonių. Su ašarom akyse minėjo profesorių kardiologą Eliją Stupelį, iš Izraelio siunčiantį vaistus ir jų vartojimo schemas... Apie auklėtoją A. Dragūnaitę, apie Kauno VU gimnaziją, kai 1948 metais buvo areštuota visa paralelinė berniukų klasė... Ir apie istorijos mokytoją Klovą (vardo neprisiminė). Buvęs ligonis, džiovininkas. Kalbėdavęs labai įtaigiai, kiek galėdamas sąžiningai. Prisiminė jo mintį, kad reikia pažinti ir priešą. Nujautęs savo likimą, atsisveikinęs su jų klase, netrukus suimtas ir nebegrįžęs (1947 ar 1948 metais). Po mokytojo Klovos suėmimo nebegalėjusi mokytis istorijos, nepajėgusi atsakinėti. Tarp ankstyvųjų, rankraštinių J. Degutytės kūrinėlių (jau po poetės mirties) radau ir eilėraštį „Mokytojui K.“. Neabejoju, kad jis skirtas mokytojui Klovai:

*Daug metų bėgs. Daug ką galbūt pamiršiu,
Nuskęs užuomaršty rauda ir dainos šviesios.
Tik prieblandoį išplauks vilnim paviršium
Kaip gintaras skaistus – tavieji žodžiai tiesūs.*

*Mokėjai Tu širdim prabilt į jauną širdį,
Įžiebtį meilę tiesai – laisvei – gyvą.
Sakei – mokėk nudžiugt žydėjimu alyvų
Ir neapsvaik, kai sielvartu lemtis nugirdys*

*Ėjai kuklia širdim, drąsus keliu pilkuoju –
Per kryžkeles ir rudenio palaukėm.
Nesužavėjo maskarado kaukės –
Ir šaltas pinigais širdies nesuviliojo.*

*Daug metų bėgs. Daug ką galbūt pamiršim,
Nuskęs užuomaršty rauda ir dainos šviesios.
Tik prieblandoį išplauks vilnim paviršium
Kaip gintaras skaistus – Tavieji žodžiai tiesūs.*

*Tu mokei į gyvenimą žiūrėti
Taip paprastai ir aiškiai – be akinių.
Sakei – kad vieškeliai čionai dulkėti.
Bet sielą išlaikyk – kaip krištolą šaltinio.*

1949.III.4

² Janinos Degutytės poetinį likimą Eugenijus Matuzevičius yra reikšmingai paveikęs. Tuomet jis dirbo Rašytojų sąjungoje poezijos konsultantu. Savo prisiminimuose („Aš visiškai nenoriu slėpti...“) jis rašė: „Ir štai 1957 m. gaunu iš Janinos draugės laišką ir nemažą pluoštą Janinos eilėraščių. Tada Janina dirbo Tauragėj. Tame laiške buvo aiškinama, kad pati autorė nedrįstanti siųsti, o jos drauge mananti, kad tai tikri eilėraščiai, tikra poezija. Klausia, kokia būtų mano nuomonė apie tuos eilėraščius. Aš iš karto perskaičiau atsiųstąjį pluoštą. Ir pajutau didelį poetinį džiaugsmą, štai kur tikra poezija, tikri eilėraščiai!“

atsiliepimas buvo gražus, prašė atsiųsti dar. Nusiunčiau. Ir taip viskas prasidėjo. Gaudavau E. Matuzevičiaus laiškus su nurodymais, kur kada eilėraščiai bus išspausdinti, ir pagaliau žurnalus su eilėraščiais. Pirmi eilėraščiai buvo *Jaunimo gretose*, kuriuos gavau jau gulėdama ligoninėje Nemenčinėje, kur po metų iš Tauragės atsikėliau, nes pavasarį ten parsigabenau motiną, ir po kelių mėnesių teko bėgti. Ligoninėj mane aplankė A. Jonynas, Aid. ir Al. Baltrūnai su linkėjimais ir pažadais, kurie buvo išlaikyti. Aš atsidūriau Vilniaus ligoninėj, o paskui Vilniuj ir apsigyvenau. Siūlė ruošti rinkinį ir priėmė į Rašytojų sąjungą 1958 m. gruodyje. Aš jau buvau pradėjusi dirbti leidykloje, bet vėl gulėjau. O su motina buvo vis tas pat. Aš gyvenau ir negyvenau. *Ugnies lašus* ruošiau karštligiškai ir beviltiškai. Kaip ir viską, ką dariau.

Kol išėjo *Ugnies lašai*, prisirinko eilėraščių naujų, ir taip susidarė antras rinkinys. Tai buvo sunkiausias metas. Po liūdny istorijų, man tebegulint, draugės mane gelbėjo, išveždamos motiną į Kauną. Be galo sunku buvo jai surasti kambarį. Lėkė laiškai, pilni priekaištų ir prakeiksmų. Pasiuntusi pinigų, žinojau, kad jų greit nebelieka, o ką ji daro paskui?.. Kas parveda ją namo, nukritusią kieme žiemą? Kas paduoda vandens tą paskutinę – prablaivėjimo naktį, kai guli bejėgė, ištinusi ir pamėlynavusi? Slėgė kaltė ir atsakomybė už ją, prisiimta jau tolimoj vaikystėj. Išsiskyrus su ja, man ne kiek tepalengvėjo. Bet aš jau turėjau eilėraščius.

3. Ar tolesniame poetiniame kelyje buvo Jums pačiai pastebimų lūžių?

Lūžių lyg ir nebuvo. Buvo lėtasėjimas į save, į tai, kas man svarbiausia. Šitai nebuvo taip lengva ir paprasta. Slėgė depresija. Jokios prošvaistės. Motinos būklė blogėjo, mano sveikata taip pat – gulėjimai tęsėsi mėnesiais. Ir ligoninės atsibodo, ir nesinorėjo apsunkinti svetimų. Ir žinojau, kad taip tęsis ligi galo. Visi džiaugėsi eilėraščių šviesiom nuotaikom, o aš pastoviai galvojau apie išėjimą... Bijojau pažvelgti į tai, kas glūdėjo giliai manyje, nenorėjau liesti tų temų ir motyvų, kurie persekiojo mane dienom ir naktim. Bijojau savo atminties. Bijojau nakties: kamavo košmariški sapnai – vejasi motina. Pabudus buvo baisu, kad košmaras gali žmogui įgauti motinos pavidalą... Rašiau apie saulę, kurios nemačiau, kaip vaikystėje piešiau prie stalo sėdinčią šeimą, kurios nebuvo.

Man priekaištavo dėl egzaltacijos, patetiškumo, per lengvo optimizmo. Viešpatie, o aš traukiau save už plaukų iš savo tamsos. Nes kito išėjimo nebuvo. Kad taptum poetu, pirmiausia reikia išlikti gyvam. Galbūt tuo šiaudu, kurio griebiasi skęstantis, ir buvo pirmieji rinkiniai. Mokliškai tarus, trūko distancijos. Bet kokia gi distancija prie kapo duobės? Kai dar viskas kraujuoja? Neturėjau jėgų. Priartėjau prie ribos. Bene 6 metus rinkau migdomuosius vaistus: buvo ramiau gyventi, žinant, kad vienos durys visada bus atviros. Gaudavau skaitytojų laiškų (vos pasirodžius publikacijoms, dar ir neišėjus rinkiniui). Žmonės sveikino, rašė, kaip mano eilėraščiai jiems padėjo nevilty ir skausme, kaip suteikė jėgų. Tas paradoksas mane nustebino ir sutvirtino. Vadinas, traukdama save už plaukų, traukiau ir juos. Tai buvo pirmas laimėjimas. Kažką padariau reikalingo. Ilgainiui ėmiau liesti tai, kas labiausiai skauda. Taip gimė *Šiaurės vasaros*. Ir tik ražydamą paskutiniųjų rinkinių eilėraščius supratau, kad jau turiu jėgų kalbėti apie tai, ką noriu, ką privalau, kad jau paliečiau visus savo patamsius ir jų nebebijau. Nes juk lyrika – sielos kalba, išpažintis, kad ir kaip transformuota pagal kiekvieno poeto prigimtį. Dabar liko tik nuoskauda – savo klaidos ir silpnumo supratimas (kad taip ilgai užtrukau).

O *Tarp saulės ir netekties* gali būti ir paskutinė knyga. Ligi savo dugno jau priėjau. Save pasakiau.

4. Kaip į Jūsų gyvenimą ir kūrybą įėjo tautosaka? Ar esate patyrusi jos gyvą alsavimą, ar susipažinote kaip nors kitaip – iš knygų?

Deja, iš knygų. Pasakas skaičiau dar prieš karą. Vėliau, kai prisiliečiau prie poezijos, supratau, kad tai didžiausias turtas, kad tai mano turtas – tarsi jau seniai ji būtų gyvenusi manyje, tik aš nieko apie tai nežinojau¹. Tarsi kažkieno atimta buvo ir vėl gražinta. Panašiai atsitiko su kaimu. Kai atsidūriau vidury laukų, kai pagyvenau tarp miškų ir pievų (bene IV kurse, pas draugę nuvažiavusi), pasijutau, lyg amžinai čia būčiau gyvenusi, lyg būčiau iš ilgos kelionės sugrįžusi – viskas sava ir neapsakomai brangu. Jokiame mieste taip nesijaučiu.

O tautosakos – nei kaip vertybės savyje, nei jos reikšmės tautos kultūrai, istorijai, menui – neįmanoma pervertinti.

5. Ar kaip nors jaučiate poezijos tradiciją, jos ir nūdieniškumo sandūrą?

Mes visi einam po Donelaičio, Strazdo, Maironio, Salomėjos Nėries, Putino... Iš savo atminties jų neišplėši. Bet kiekvienas gyvena savo metu, ir kiekvieno balsas kitoks. Kalba taipogi tolydžio kinta. Laikas padiktuoja problemas, idėjas ir temas. Nors pagrindinės temos (meilė, mirtis, kova, netektis ir t. t.) išlieka per visas epochas, bet jų sprendimas jau su laiko žyme. Nori to poetas ar nenori, bet amžius jį paženklina. Tradicija – tai kraujas, kuris teka mummyse, bet poezija kaip širdis plaka savo epochos, savo valandos, savo akimirkos ritmu. Be nuolatinio gimimo, be ieškojimų – neįsivaizduojamas būtų menas. Tai jau nebūtų kūryba.

6. Ar rašymas vaikams savo impulsais, paskatomis kuo nors skiriasi?

Rašymas vaikams daug kuo skiriasi. Pirmiausia, jis trumpai ir ne taip kankinamai „išnešiojamas“. Galima „iššaukti“ temą, motyvą, galima ir suplanuoti ciklą. Reikia tik pažadinti savyje vaiką. Rašyti vaikams lengviau todėl, kad eilėraštis ateina iš šviesiausios dvasinio gyvenimo vietos, kur erdvė ir giedra. (Suaugusiems – priešingai iš tamsiausios, nes ir giliausios.) Tačiau – sunkiau, nes, kaip minėjau, reikia pažadinti savyje vaiką, t. y. nusimesti visą balastą, tapti švaresniam ir pasaulį pamatyti pirmą kartą. Plačiai atvertos vaikų akys kalbasi su pasauliu, mato jo teisybę ir neteisybę, mato visas spalvas. Mūsų akys – užmerktos, mes matom tik tai, ką norim, kas mums patogiau matyti. Tas mažas žmogus, žiūrėdamas iš apačios į viršų, pamato daug daugiau negu suaugęs. Iš gesto, iš žvilgsnio, iš spinduliuojančios atmosferos jis pajunta melą. Arba meilę.

¹ Janina Degutyte sugebėjo tautosaką ir poetiškai stilizuoti, ir atverti jos gelmę („Žlugtas“, „Sena daina“). Užrašų knygelėse, ant lapelių yra išlikusių tautosakos motyvų – nesutvarkyto niūniavimo. Maždaug iš 1975 metų:

*Aušta aušrelė
į beržo lapą
į mūsų viltį
ar beišauš
Pievos ir kalvos
tyliai dalina
užburtą duoną
į mūsų burną
Ir išstovėsime
medžiais ant lauko
Aušta aušrelė
į bėrio lapą
kelias toks trumpas
skausmas toks ilgas.*

*Saugok pasaulį
žolę ir upę
kalbą ir žingsnį
Aušta aušrelė
į mūsų širdis –
atmintį kraujo –
mažą sukrautą
paukščišką lizdą
vasaros auksą
Teka saulelė
į dobilėlį
į mūsų žaizdą
į mūsų tylą*

Didžiausias poezijos uždavinys – mokyti vaiką meilės. Meilė – tai ir gerumas, ir teisingumas, ir grožis. Mylėti – tai duoti ir suprasti. Bet mokyti be jokios didaktikos. Atskleidžiant esmę, kalbantis su vaiku kaip su sau lygiu, o ne iš viršaus nurodinėjant. Vaikai labai protingi. Daug protingesni ir gilesni, negu mes apie juos manom.

Ir dar vienas poezijos uždavinys: kuo ilgiau išsaugoti vaiko sieloje tyrumą, nesudrumstą suaugusiųjų pėdsakų, alkį – grožio ir šviesos.

Kai pamatau vaiką, noriu kalbėtis su juo, t. y. rašyti jam poeziją. Nors ne visada tai įstengiu.

7. Kas Jus labiausiai atveria kūrybai? Kas suteikia jėgų, tikėjimo poezijos būtinumu, reikalingumu žmogui?

Poezija atveria žmogaus dvasinį gyvenimą. Tai ji pastato į vietą daiktus, įvykius, reiškinius, suteikia jiems tikrą dydį, tikrą mastą. Medis yra tiek gyvas, kiek jis gyvas žmogaus širdyje. Vienintelė vertybė – žmogaus dvasinis gyvenimas.

Iš civilizacijos, progreso žmogus kol kas laimi tik patogumus. Žmogaus amžius ilgėja, bet ar žmogus nuo to laimingesnis? Ar jis tauresnis? Ar jam sumažėja rūpesčių ir nelaimių? Ant kokių svarstyklių padėti tuos, kuriuos inkvizicija sudegino ant laužų, ir tuos, kurių pelenus išnešiojo vėjai iš Osvencimu kaminų? Žmogus jau tampa technikos vergu: progresas sukasi savo antrąją pusę į žmogų. O žmoguje toks pat troškimas kaip prieš tūkstantį metų: mylėti, džiaugtis ir gyventi. Kas, be meno, gali sužmoginti bedaikštą pasaulį? Kas kitas gali sušildyti žmogaus sielą ir vieną akimirką leisti jai pabūti laisvai ir didelei? Ir ne tik toji iliuzija. Jeigu mokslas ir technika turi antrąjį veidą, kuris atsiskaityja žmogų ir savo tamsa, tai vienintelis menas (pirmiausia poezija) visada liks žmogaus pusėje¹.

Kaip medžiui reikės švarios žemės gabalo, kaip paukščiui reikės medžio gūžtai taip žmogaus širdžiai visada trūks poezijos – nes tik joje ji pamatys ir supras save.

8. Ar gaunate skaitytojų laiškų? Kaip į juos žiūrite?

Skaitytojų laiškai yra labai nelygūs. Šiaip ar taip, nuoširdūs laiškai visada parodo, ko žmonėms reikia, ko jie išsiilgę, ko nesupranta. Būtų liūdna, jeigu poeziją skaitytų tik poetai ir kritikai.

Laiško nuoširdumas visada brangus, bet nieko nedarau, kad kam nors patikčiau. Niekada nesistengiau – nei gyvenimu, nei poezija. Be to, yra žmonių, kurie, ir labai mėgdami kurį poetą, laiškų jam nerašo. Laiškų rašymas, man atrodo, dar nėra koks nors rodiklis. O išgirdusio ir supratusio

¹ Tos minties poetinė paralelė – „Nešu tau eilėraštį...“

*Nešu tau eilėraštį,
tą mažytį balto debesio namą,
kur gali užėjęs sušilti
ar pabūt su savim.
Čia nepaduoda ant stalo
sidabrinių šaukštų.
Čia neiškloti
raudoni kilimai.*

*Bet aš nenoriu,
kad liktum
šiųnakt
be pastogės.*

žmogus žodis – kiekvieną mirtingąjį sušildo¹.

9. Ar galvojate apie moters vietą kūryboje, o gal tiksliau – kūrybos vietą moters gyvenime?

Kūryba moters gyvenime turi du priešus (jų neturi vyrai), kuriuos būtina nugalėti. Pirmas priešas – moters psichinė emocinė struktūra, labilesnė, jautresnė, labiau veikiama aplinkos, kasdienybės dirgiklių. O kūryba reikalauja susikaupimo, visiško atsiribojimo, pačiame rašymo akte – bent dvasinės izoliacijos. Dėl savo nervinės sistemos moteriai sunkiau šitą būseną pasiekti. Antras didysis priešas – buitis, kurios nenuima nuo moters pečių jokios socialinės sistemos, nebent močiutės. Kas ji bebūtų – mokslininkė ar menininkė – šeimos reikalai pasiglemžia gausybę laiko ir fizinės, de ja, dvasinės taip pat, energijos. Vyru darbas visada pirmiausia, o moteris tą „pirmiausia“ turi išsikariauti iš kitų ir iš savęs. Jai visada lieka truputį ant sąžinės nuosėdų: kažkas šeimai neatiduota vardan kūrybos. O kūryba nuotrupų nemėgsta. Jai reikia viso žmogaus. Jei moteris pasiekia tiek, kiek vyras, vadinasi, ji turėjo dvigubai talento, valios ir dvasinės energijos (prisiminkim savo jautriąją, trapiąją Salomėją Nerį, – sakykim, karo metais, – ar ne ji buvo stipresnė už visus vyrus?..)

Kadangi tūkstančiai kasdieniškų buitinių darbų ir rūpesčių nuo amžių priklauso moteriai (o kas kitas tai atliks?), ne kiekviena ryžtasi atiduoti save kūrybai. Kartais ji talentą paaukvoja vaikų laimei. Ir jeigu vyrai kūrėjai, kuriems trukdo vaikai, visada suranda žmoną-auklę, žmoną-šeimininkę, moteris arba lieka viena, arba pasiaukoja šamai, arba sunkiai laviruoja tarp tų dviejų molochų – buities ir kūrybos. Išsikovoti antrajam pirmenybę – reikia titaniškų jėgų. Kiekvienas vyras (bijau, bet gal neperdedu) sutriktų šitokioje dvikovoje. Daugumai vyrų kūrėjų – ar ne moteris leido būti tuo, kuo jie yra? Kultūros istorija turi daug daug pavyzdžių...

10. Ar poetui įmanomas temų, motyvų koregavimas? Ar kūryba Jums –nevaldomas, spontaniškas procesas?

Apie kūrybą visada nelengva kalbėti. Kartais nori parašyti viena, o išėina visai kas kita, net kita tema. Po to galvoji – kodėl taip išėjo? Kas atsakys? Kartais – ištikus mėnesius nieko, o paskui per naktį – trys eilėraščiai. Visos temos iš to, kuo gyveni, kas nuolat mintyse. Ateina pačios. Koks nors muzikos motyvas, perskaityta frazė, matyto paveikslo nuotaika sukelia viduje sumaištį, ir taip gimsta tema ar motyvas. Bet viskas turi būti viduje, išorės momentas – tik ranka, kuri paliečia tą vidų. Kartais gamtos ar kuri kita detalė – lyg mygtuko paspaudimas. Prasiveržia, kas ilgai tūnojo.

Jokių suplanuotų temų neturiu. Rašau tik tai, kas skauda. Kitaip nemokėčiau. Būtų dirbtina, netikra ir pačiai sau atgrasu.

11. Ar yra eilėraščių, kurie turi savo istorijas – išoriškesnes, pastebimesnes? Gal galėtumėt vieną kitą prisiminti?

„Klevo spurganėlėj tvenkias upės...“ parašytas draugės (tapytojos Bronės Jacevičiūtės) dirbtuvėj, kur aš bene mėnesį gulėjau (po ilgoko buvimo ligoninėj; mano naujai gautas butas buvo Antakalny – tolokai mano globėjams). Už sienos – taip pat dailininko dirbtuvė, kur nuo ryto ligi vakaro grodavo plokštelė – Schuberto Nebaigtoji simfonija... Aš ją išmokau atmintinai.

„Sausis“ – šildžiau rankas prie radiatorių, tokia nemaloni šiluma, tai ne krosnis. Tą pačią dieną išėjo

¹ 1980 m. spalio 6 d. pokalbyje tyliai pasakė: pokaris buvo skaudus, labai. Kai išėjo pirmieji rinkiniai, gavusi daug laiškų iš Sibiro, žmonės rašė, kad tai tikra poezija. Laiškus sudeginusi.

eilėraštis.

„Popietė“. Nuo aukšto Neris skardžio kitoj upės pusėj matėsi fantastiškas reginys: birželio žalumoj saulėtą dieną miegojo baltas arklys. Aplinkui nieko, tik jis vienas. Kaip iš Chagallo. Parašiau greit – tą pat vakarą.

„Viskas išsilukštėno...“ Skaitant apie archeologinius kasinėjimus, užkliuvo tokia frazė: „... pusiau atkasta amfora...“ Nuo jos viskas ir prasidėjo. Beje, buvo ruduo, ir ant šaligatvių kritę kaštonai išsilukštendavo...

„Monologus“ rašiau ilgai – kaip atskirus eilėraščius dvejojimo akimirkom. Paskui tik susidėstė į ciklą. Visi naktiniai, „parašyti“ gulint atvirom akim...

Ilgai „vaikščiojo“ „Akvariumas“. Žodžiai blaškėsi – vis ne tie ir ne tie. Kol vieną vidurnaktį užbaigiau.

Buvo pasaulyje tik pienės pūkas... Debesys žemėj ir danguje – viskas sidabrinio gelsvo kolorito. Pabudau – ir užrašiau „Neužpūsk pienės pūko“, lyg padiktuotą.

Lyg padiktuotas ir „Neringos pušys“ – kurį laiką pagyvenus Neringoje.

„Sapnas“ – sapnas iš tiesų. Net muziką girdėjau.

...Ėjom iš Rasų Vėlinių vakarą su drauge. Nežinau, katrai kuri frazė priklauso: „Toks šiltas vakaras“, „Gerai, kad nelyja“. Tos eilutės autentiškos. Bet pats kapinių motyvas „vaikščiojosi“ ilgai prieš Vėlines. Todėl ten ir nuėjom, kad man labai reikėjo ten pabūti. Bene kitą dieną jau eilėrašį užrašiau – be taisymų¹.

Netikėtai pamačius laiptuose numestą purvinoką lėlę, gimė „Niobės“. Rašydama nuo pradžios žinojau, kad eilėrašį pabaigsiu tuo vaizdu.

„Bliuzas“ išėjo tiesiog žaibiškai, nors Armstrongą buvau girdėjusi prieš keletą mėnesių ir apie tai negalvojau. Tik klausant atėjo mintis į galvą – parašyti; paskui pamiršau.

Apskritai visi eilėraščiai parašyti dėka kelionių po Lietuvą, dėka buvimo – gyvenimo gamtoje. Nežinau, ką aš daryčiau ir ką rašyčiau, jeigu niekas nevežiotų manęs (kartais ir gulom...)². Gamta, sušildyta seseriška širdimi – tai viskas, ką aš turiu brangaus.

III. KURIANČIOJI

¹ Tai eilėraštis „Mirusiųjų miestai“ (1968):

Jūs
 kaip žvaigždynai,
 nusileidę
/ tamsią įdrėkusią rudenio žemę.
Jūsų sielvartas – po akmens žieve.
Jūsų riksmas – po žemės tyla.
Jūsų langai –
 juodi,
 aptemdyti,
kaip per karą –

Šįvakar bliksi skaidriais liepsnų lašais.
Jūsų vartai nesaugomi, atviri.
Bet niekada nebūsime nugalėti.
– Toks šiltas vakaras.
 – Taip...
– Gerai, kad nelyja...
 – Taip...
Žvakės plevena,
 zodiakais išrašydamas
lapkričio pradžia – – –

² Iš pokalbio su Brone Jacevičiūte (1980. X. 7): „Netrukus gavau mašiną. Išsiveždavau Janiną į gamtą. Kaip džiaugdavosi – Lietuvos visai nebuvo mačiusi. [...] Ar ne Valakampiuose ankstyvą pavasarį (po ligos) tuščiam plote pamatė pražydušį šalpusnį. „Pienė“. – pasakiau. Iš čia eilėraštis – „Piene, piene, šviesuliuk ...“. Tas „Juodu trikampiui, juodu trikampiui“ – buvom prie jūros vėlų rudenio vakarą, gervės skrido – trikampiui. Bet parašė tą eilėrašį gal po pusmečio...“

1. Jūsų mėgstamiausi poetai, muzikai, dailininkai?

Rilke, Celanas, Supervielle'is, Cvetajeva, Achmatova, Pasternakas, Rimbaud, C. Norvidas;
Levas Tolstojus, Dostojevskis, Čechovas, Faulkneris, Praustas, Kafka, Camus, Remarque'as,
Lagerkvistas, Hesse, Hamsunas;
Rembrandtas, El Greco, Van Goghas, Cézanne'as, Chagallas, Modigliani, Munchas;
Beethovenas, Mozartas, Bachas, Chopinas, O. Milhaud, Pendereckis.
Iš lietuvių: Čiurlionis, Putinas, Salomėja Nėris.

2. Ar domitės filosofija, psichologija?

Ir filosofija, ir psichologija traukė mane nuo seno, nes jos abi sprendžia tuos klausimus, kurie man neduodavo ramybės jau nuo ankstyvos jaunystės. Kas būtis? Kas žmogus? Kas gyvenimo prasmė? Žmogus ieško atsakymų į tai visą gyvenimą. *Nosce te ipsum* – nes kaip suprasi kitą, savęs nepažinęs? O man reikėjo suprasti ir kitus, ir save – ne tik iš smalsumo, o kad ištvėrčiau. Vieno žmogaus gyvenimo neužtenka atrasti tokiai tiesai. Iš daugelio autorių rasdavau kai ką sau – iš Senecos, iš Schopenhauerio, Heideggerio, gal daugiausia iš Schellingo ir Kierkegaard'o. Kiekvienas filosofas turėjo savo tiesą, ir iš jų visų gal ir susidaro viena didžioji tiesa, kuri ligi galo dar ir neatskleista, bet žmonija link jos tūkstančius metų eina. Visi tos tiesos ieškome ir filosofai, ir menininkai, ir tie milijonai, kurie savo gyvenimu jos ieško. Atrastą tiesą filosofijoje priimi kaip savastį. Kodėl? Gal todėl kad žmogui reikia, jog kas nors iš šalies patvirtintų jo paties tiesą – iškentėtą tiesą.

3. Ar Jūsų gamtos pajautimas yra labiau visuminis (kaip nuotaika), ar konkretus, išskiriantis atskirus objektus, jų santykius? Kurį metų laiką giliausiai jaučiate? Ar turite itin mėgstamų medžių, gėlių, žolių? Ar yra laikas, kai rašote daugiau, intensyviau, lengviau?

Gamta yra tai, iš kur mes atėjome ir kur grįšime. Ji gyvena mumyse, kur mes bebūtume, ir kalba į mus. Ne visi suprantame, ką ji sako, bet jos balsą girdime visi. Ji duoda žmogui poreikį – žydėti ir atnešti vaisių, keistą, nesuprantamą erdvės ir tolumos ilgesį. Ar kūryba – savo esmė – ne iš jos? Nes kas gi yra tobulesnis kūrėjas? Jei žmogus įsivaizduoja esąs už ją gudresnis – sukuria tai, ko ji neturi, tai, kita vertus, daug ką praranda, o pirmiausia: harmoniją su savim, su pasauliu, su ja pačia. Žmogus gali kurti tik tada, kai yra gamtą ištyrinėjęs ir šiek tiek ją supratęs. Mes juk menkai ją pažįstame, o tariamės esą jos užkariautojai. Koks bausis tas žodis: užkariautojas = pavergėjas! Patys būdami akli kačiukai ant jos dosnaus stalo. Neapsižiūrėsime – ir nukrisime. Užuoat pasimokę iš jos, mes naikinam jos augmeniją, gyvūniją, jos laukus ir miškus. Jei tiek energijos neiekvotume tautų ir pasaulėžiūrų neapykantai – kokia graži būtų mūsų žemė.

Aš – gyva gamtos akimirka, iš kūno ir kraujo. Didžiausioj girioj, begaliniam lauke – niekada gamtoje nejaučiu nei vienišumo, nei baimės. Ji manyje – ir aš joje. Tokia pilnatvė ir harmonija, kada žmogus gali pasakyti: aš laimingas. Skausmas tampa pakeliamas, įgavęs iš esmės kitą pavidalą. O gal dalį skausmo pasiima ji, užvaldžiusi regėjimą saulėlydžiais ir saulėtekiais žaliame horizonte, medžio žydėjimu erdvėj – ligi pat debesų, užvaldžiusi klausą paukščių muzika arba nakties tyła, kai, atrodo, kalbasi žolės su žvaigždėm.

Kaimo darbai man artimi ir brangūs, tarsi aš dirbčiau juos visą gyvenimą (net visų nekenčiamas

ravėjimas – malonumas!)¹.

Kai pirmą kartą atsidūriau kaime, pasijutau lyg sugrįžus iš tolimos varginančios kelionės. Be galo keistas jausmas, nustebinęs ir mane pačią (aiškinu tėvo genais). Vaikystėje tokio skirtumo nepajutau gal dėl to, kad jau pats buvimas šalia tėvo reiškė paguodą, ramybę, palaimą, tegu ir trumpą.

Medžiai – kiekvienas turi savo charakterį. Man artimiausias klevas (gal ne tik dėl to, kad augo senelės kieme – ir lydėjo mane nuo vaikystės). Klevo plastinė išraiška – žmogaus likimo simbolis, šakų kontūrai dramatiški. Kiekvienas klevas nepakartojamas, nepanašus į kitą. Pavasarį – toks žalsvai permatomas, plačiom šakom – lyg pasirengęs pakilti nuo žemės; vasarą – didingas ir ramus, visa saugantis; rudenį – aitrus purpuras dega jo plačiai išskėstuose sparnuose – atsisveikinimui; skaudžiai juoda anglim išrašytas žiemos danguje. Liepos – visos panašios, pilnos motiniško gerumo, laiminančios visus, kas patenka į jų pavėsį. Ažuolai – kaip žalios tvirtovės, jėgos ir ištvermės įsikūnijimas, ne to tragiško klevų charakterio. Beržai – vaikiškai baltas, patiklus spindintis virpėjimas. Eglė – visada vienvė, net kai auga eglyne. Rezignacija ir susimąstymas.

Visos gėlės – žemės spinduliai. Gamtos akys. Jaučiu gėdą, nežinodama žolynų vardų (tokių gražių, prasmingų, liaudies duotų). Gėlės – kaip vaikai: visos gražiausios². Net tos, ujamos iš dirvų. Kiekvienas augalas turi savo paskirtį – savo prasmę. Gamtoje – nieko nereikalingo ir beprasmiu.

Giliausiai jaučiu rudenį. Tarytum užsidaro ratas. Suapvalėjusi erdvės ir laiko atkarpa sunki, prinokusi nukrenta – kaip vaisius.

Žavus pavasario atbudimo momentas, kai medžiai dar permatomi, kai dar viskas bus.

Darbingiausia būnu rudenį. Tačiau darbingumo bangos užaina ir kitais metų laikais. Užaina kaip potvyniai, o paskui vėl tylu. Nepriklausomos ir neprišaukiamos. Nebent bioritmais galima paaiškinti.

4. Kas, be kūrybos, meno, įeina į Jūsų gyvenimą?

Gyvenu, kaip visi žmonės, negalvodama, kad mano profesija – eilėraščių rašymas, nesėdėdama

¹ Iš pokalbio su B. Jacevičiūte (1980.X.7): „Labai reikia jai sodinti, sėti, žiūrėti, kaip dygsta, kaip auga... Ir sodina visokius keistus – pastarnokus... Ravi, laisto. O vakarais vis eina ir eina aplink sodą...“

Janinos Degutytės atodūsis (1980.X.7): „Viešpatie, kaip reiks išgyventi iki gegužės! Tik atvažiavau, o jau skauda galvą, o ten – nieko... Ir rankas sušlampu – nieko...“

² Gėlių motyvas – pasikartojantis: „Šilagėlė“, „Asiūklis“, „Plukė“, „Tulpė“. Ir eilėraščių knyga vaikams *Piemenaitė karalaitė* – 22 eilėraščiai gėlių vardais. Viename laiške vadino ją knygele apie žolynus.

Gamtos meditacija, sutelkta į žydinčius ženklus, pažįstama ne vienam mąstančiam, jaučiančiam, rašančiam. Dvi paralelės: Janinos Degutytės „Asiūklis“ ir „Asiūklis“, parašytas Jokūbo Demlo (1878–1961) čekų kunigo, poeto ir eseisto:

*Prosenelis visų žolynų –
žalsvas, kuklus ir geras.
Kiek tu amžiųėjai lig mūsų –
perregimas mažytis kerass?*

*Eglė debesį laiko
pasaulio mėlynoj pusėj.
Asiūkli, asiūkli – stebukle,
tik tu neišeik iš mūsų!*

*Mes saugosim tavo namus –
pasaulio žaliąją pusę.
Nes kaipgi mes be tavęs
šioj žemėj didžiulėj būsim?*

*ASIŪKLI, ar atmins
kas nors mus, kai visi
medžiai bus tokie
maži kaip tu? Ak,
myliu aš tave,
broleli, nes tu esi
paskutinis liudytojas tų amžių,
kai dar nebuvo žmonių.*

J. Deml

prie rašomojo stalo, neplanuodama, ką šiandien arba rytoj parašysiu (nebent jei turiu vertimą). Bet galva pilna to, kas nesutelpa į tai, ką daro rankos. Pagaunu save, kad sukuosi tame užkeiktame motyvų, metaforų, minčių ir žodžių rate, iš kurio susiveja eilėraštis. Nenorom, nesąmoningai šitam darbui nedarbui pajungta diena ir naktis. Jei ir nusprendi kartais naktį miegoti, paėmus tabletę – iš to niekas neišeina. Kai tas „bevaikščiojantis“ galvoje eilėraštis jau arti – ir dvi tabletės nepaveikia. Eilėraštis galingesnis. Lyg jau ir miegi, o staiga pažadina žodžiai, iš karto prablaivėji ir pamiršti miegą – ir eilutė po eilutės tie žodžiai susirikuoja. Dažnai nedegu šviesos – neužrašau, kad galutinai neišbaidyčiau miego, tik perkartoju visą eilėrašį mintyse. Bet po eilėraščio užmigti labai sunku. Ry tą būna lengviau, lyg būtum atsikratęs kokio skaudulio. Tačiau palengvėja neilgam.

Kas daugiau įeina į mano gyvenimą? Muzika. Knygos. Parodos. Turbūt viskas (jei neskaitysim buities, nuo kurios jokia moteris negali pabėgti, jei neskaitysim rūpesčių dėl artimųjų). Bet ne. Be kūrybos ir meno, dar yra trečiasis (o gal pirmasis?), kas užpildo mano gyvenimą. Tai Gamta. Jau keletas metų nuo pavasario ligi rudens gyvenu kaime¹ – ir tai begalinė laimė, kad kasdien matau medžius ir vėją, laukus ir naktį. Medžių šlamėjimas ir paukščių balsai – nuostabi muzika, kuri gydo. Kelionės po Lietuvą. Laukai ir miesteliai, ir žmonės: geraširdžiai ir žiaurūs, rūpestingi ir buki, abejingi ir švelnūs – visi skaudžiai artimi, nes jie – tavo tauta.

Kas dar, be artimųjų, sudaro mano gyvenimą? Tie ne mano maži kaimo vaikai, kurie, priskynę gėlių, dovanoja kaip meilės įrodymą. Ne mano šuo, kuris pirma dėkingai laižo rankas, o paskui ima duoną (nors labai alkanas). Zylės, kurios, įlėkusios pro langą (žiemą Vilniuje), užmiega ant mano pagalvės. Tos mintys, kurios neranda išėjimo. Nepavirsta žodžiais. Tas bejėgiškumas – prieš žmonių bukumą, žiaurumą, abejingumą. Tas pojūtis – kaboti ant siūlo (stebuklingo, nes jau seniai turėjo nutrūkti), ne ties praraja, o ties begale vandens. Vanduo švyti saulėje, ir tu tuoj krisi, bet dar liko akimirka, kurią reikia savim užpildyti.

5. Ar rašote (rašėte) dienoraščius, užrašus sau? Ar jais kaip nors pasinaudojote kūrybai?

Dienoraštį rašiau maždaug nuo trylikos iki devyniolikos metų. Po to, kai medicina nutarė, jog man beliko tik pusmetis (pamačiau kitam kambary, veidrody, išskėstas gydytojo rankas ir lūpas, tariančias „pusę metų“) – sudeginau ir daugiau neberašiau. Dar ir dėl to, kad dienoraštis nustojo tapęs neliečiamybe...

Tada dienoraštis man buvo vienintelis draugas, kuriam galėjau atsiverti. Visur jaučiausi „balta varna“. Ne tas rūpėjo, kas kitiems, ne apie tą svajoju, ne to siekiau. Be galo dvasiškai artimi buvom su tėvu, bet žodžiais aš jam atskleisdavau tik savo šviesiąją pusę. Savo tamsos – tikro skausmo, nejaunatviškos melancholijos – aš jam nerodžiau: ir be mano problemų jo veidas buvo debesuotas. Paskui mano prieglobstis buvo senelė, bet ir senelei negi viską pasakysi, kai jos akys ir taip dažnai užvertos...

Karas ir pokario metai kėlė savo skaudžiausias problemas. Anksti teko viską vertinti ir pasirinkti. Kas yra žmogus? Kas yra tauta? Kas yra gyvenimas?..

Užrašų nerašau. Viskas galvoje. *Omnia mea mecum porto*. Retkarčiais pasižymiu kokią mintį, bet ne į užrašų (specialią) knygutę, o kur pakliūva – į kalendorėlį ar ant kokios popieriaus skiautelės². Jei

¹ Kaimas, kuriame liko tas mažas pasistatytas namelis ir mieli, artimi žmonės, – Mazgeliškis, B. Jacevičiūtės tėviškė Kupiškio žemėj.

² Ir knygelių, ir lapų lapelių liko daug. 1975 metų knygėlės puslapių nuotrupos:

Takažolei pavydžiu kantrybės.

Rusvam lapui sakau:

išmokyk mane kristi – – –

– – –

pametu, tai kada nors vėl atrandu. Neretai pasinaudoju, – tai būna motyvas, metafora, požiūris į ką nors, klausimas (į kurį atsakau eilėraščiu). Bet kadangi užsirašau labai retai, tai tas „retai“ – toks minimalus...

6. Ar negalėtumėte apibūdinti Jūsų eilėraščio atsiradimo patį bendriausią modelį? Ar jis pakito, lyginant su kūrybos pradžia?

Eilėraščio atsiradimas? Dažniausiai pati mintis savaime nunoksta – ir reikia ją užrašyti. Be jokio išorės veikimo. Išorinis pasaulis veikia tiek, kiek duoda medžiagos šitoms mintims ir emocijoms, o pačiam rašymo aktui – neturi galios. Žinoma, įspūdžių reikšmė be galo didelė – jie visi gula į tą skrynią, kuri yra viduje, kad paskui, reikalui esant, galima būtų ištraukti ką nori. Kartais muzikos garsai arba regimoji detalė būna tas pirmas impulsas – eilėraščio pradžia. Bet net ir regimoji detalė nebūtinai įeina į eilėraščių: ji būna tik žadintojas – kaip akmuo, mestas į vandenį, sukelia ratilus. Kartais eilėraštinis – dar tik chaosas, iš kurio eilėraštinis pasidarys – graužia tave iš visų pusių ir niekaip neišvengia į paviršių. Dažnai iššoka nežinia iš kur, rodos, galvojant visai apie ką kita. To ilgo „nešiojimo“ pabaiga būna sunki: pasidarai nervinga, opi, viskas žeidžia ir erzina, viskas kliūva, krenta iš rankų. Tada net laiškų niekam negaliu rašyti.

Eilėraščių dar galima susapnuoti. Po to staiga pabundi – ir turi užrašyti, lyg padiktuotą.

Geriau eilėraščiai – tie netaisyti, „lyg padiktuoti“.

Kūrybos pradžioje dažniau paveikdavo išorės impulsai, nors ir tada gamtos, muzikos ar kitas emocinis įspūdis būdavo kaip raktas, kuris atrakina tą glūdintą manyje eilėraščių iš karto pamačiusi, pajutusi, apie tai niekad neparašydavau. „Reportažinis“ eilėraštinis man neįmanomas.

7. Kaip pradėdate versti? Ar ruošiatės šiam darbui iš anksto?

Prieš versdama pasiskaitau viską apie autorių, nekalbant apie pačią kūrybą (čia turiu galvoj vertimus, kuriuos renkuosi pati – bet ir visus lengviau versti, kai žinau daugiau negu tą tekstą, kuris padėtas ant stalo). Man reikia ir autoriaus nuotraukos, ir žinot, ką jis mėgsta, su kuo draugauja, kaip klausosi muzikos... Aš bent įsivaizduoju jo eiseną ir kalbą. Tada galiu bent truputį juo būti.

8. Kaip žiūrite į savo kūrybos vertinimus? Ar kūrėjui apskritai nėra lemtas visiškas jo supratimas?

Supratimas iš viso nėra dažnas. Visiškas supratimas, man atrodo, neįmanomas. Šitą patvirtina ir mano (plačiąja prasme) istorija. Ne visada suprantame ir patį artimiausią žmogų – kažkur savo dugne kiekvienas yra vienišas, ligi galo nesuprastas. (O ar pats save supranta?) Tie autoriai, kurie suprantami ir mylimi, matyt, moka sužadinti skaitytojų sielose atgarsius, moka pažadinti tai, kas juose yra artimo patiemis autoriams. Ko skaitytojas neturi savyje, to jis nesupras (nesuras) ir knygoje. Skaitytojas lyg ir instrumentas, kurio stygas liečia kūrėjo pirštai – tokią turime muziką...

Priimu tokį mano kūrybos vertinimą, kai vertintojas bent iš esmės mane supranta. O didesnio teisėjo už mane pačią – nebus. Aš ir taip ne visada įsitikinusi, ar man reikėjo rašyti...

9. Galvodami apie lietuvių poetų asmenybes, išskirtume du ryškiaupastebimus tipus. Vienam jų

piešiu saulę, kad ji man šviestų, piešiu tą, ką noriu, kad turėčiau, kaip buvo uoloj piešiamas žvėris, norint jį nugalėti

Po laukinių rožės krūmu tokia šviesi diena, tiek skambesio žolių ir laumžirgių karalystėj, be jokio debesio dangaus švytėjimas, be jokio prisiminimo sustingusi ant delno valanda [...] pasaulio vidury, po laukinės rožės krūmu.

Save „tipizuoti“ turbūt visiems sunkiausia. Bandysiu. Gal artimesnė pagal meninę mąstyseną man būtų S. Nėris. Pirmiausia – gamtos suvokimas, detalė, spontaniškumas, dinamika, impulsyvumas. Tačiau S. Nėries jaunystės lyrika mano jaunystėj buvo ne tokia artima kaip Putino. Ten aš iš karto pajutau savo mintis, savo žodžius, kuriuos pasakyčiau, jeigu mokėčiau. S. Nėries kūryboje pakerėjo gamtos siela, kuri glūdėjo kiekviename motyve. Šitas momentas ataidėjo manyje stipriai, nustebindamas net mane pačią. Galimas daiktas, šitą „svetimumą“ S. Nėries atžvilgiu tada nulėmė ne tiek pačios prigimties skirtumas, kiek gyvenimo situacijų nepanašumas¹.

10. Kokie Jūsų charakterio bruožai labiausiai susiję su kūryba? Ar seniau parašyti eilėraščiai kaip nors dar gyvena Jūsųse?

Vienas svarbiausių bruožų, susijusių su kūryba – vienatvės poreikis (ne tik jos akceptavimas). Jausdama artėjant eilėraščių, bėgu (nuo bet ko!) į vienatvę, kaip sužeistas žvėris – į tankmę išsilaižyti ar mirti. Beje, poezijos gimimas man visada asocijuojasi su meile ar su mirtinu. Tik jos abi tolygios – aukščiausias žmogaus dvasinis taškas.

Ir dar – esu intravertė. Iš čia – poezija mano tokia, o ne kitokia. Impulsyvi (o, kaip reikia save tramdyti! – gelbsti vaikystės pamokos). Be galo sunkiai (liguistai) einu į kompromisus. Stengiuosi jų išvengti – tegu ir su konkrečiais nuostoliais. Labai man padėjo vaikystėj įskiepytas savarankiškumas (ne tik buityje, – nuo septynerių metų pati vaikščiojau į parduotuves, kartais pirkdama ir savo nuožiūra, – bet ir sudėtingesniuose reikaluose: skyrybų klausimu ir pan.), atsakomybės jausmas (pernelyg ankstyvas). Visi tie bruožai vienaip ar kitaip nuspalvino pačią kūrybą, o ir nulėmė kelią į ją (nors dvasinį gyvenimą gerokai apsunkino: ta baimė dėl motinos savižudybės – per mane! – ir kartu kaltė tėvui, ir dabar tebegalvoju – gal jis būtų likęs gyvas, jeigu būtų su motina išsiskyres).

Anksti ir skaudžiai susidūrusi su melu, aš ieškojau tiesos kaip oro dar nežinodama jos vardo. Ji man buvo vienintelis išsigelbėjimas. Paskui meną supratau kaip tiesos atsiskleidimą. Ir man atrodė, kad savo eilėraščiais aš pamažu artėsiu prie jos. Nuo mažumės stebėdama žmones, galvodama apie jų likimus, aš intuityviai ėjau link jos.

Eilėrašties „Negalvojuau būt poetu“² – ne poza. Man iš tiesų nerūpėjo būt poetu. Man reikėjo būt žmogumi (tiek mačius nežmonių!), man reikėjo tiesos. Žodis „poetas“ buvo susijęs su garbe, turtu, aplodismentais. Man šitai buvo svetima. Iš vaikystės pamokų žinojau, kad pinigai ir laimė nieko bendro neturi. Kai su sidabriniais litais kišenėje miegodavau kapinėse ir viešbuty, pavydėdavau tiems, kurie valgo juodą ruginę košę. Man atrodė, kad prie to molinio dubenio užustalėj sėdi ir Meilė. Nes

¹ Apie Salomėją Nėrį Janinos Degutytės daug galvota – du eilėraščiai tiesiogiai su ja susiję. „Prie šaltinio“ strofa: „Saulės nutviekstoj, nupūstoj vėju / Mūsų žemėj – planetoj gimtojoj / Kaip raudonos gyvos plaštakės / Tavo pėdos mažytės kraujuoja...“ 1979 metų *Poezijos pavasaryje* išspausdintas nedidelis straipsnis apie S. Nėrį. Išbraukytas, be J. Aisčio ir B. Brazdžionio vardų. Straipsnio pradžia iš mašinarščio: „Pirmasis susitikimas su Salomėjos Nėries poezija?.. Tai buvo taip seniai – karo metais... Jos eilėraščius aš jau buvau skaičiusi anksčiau, bet tikrasis atradimas atėjo vėliau, po kelerių metų, kai aš jau buvau „atradusi“ Beethoveną ir Mozartą, Putiną ir Čiurlionį, Brazdžionį ir Kossu-Aleksandriškį, kai bandžiau iš originalo skaityti Rilke ir Heine...“

² Šio eilėraščio (1958) pradžia:

*Negalvojuau būt poetu,
Tik norėjos, labai norėjos
Man pašaukti tave vardu
Ir nurimt su tavim pakalbėjus.*

*Pasakyk... jog daugiau negaliu
Visko nešti viena...
Dega pirštai nuo sugniaužtų spindulių,
Kur perdien pririnkau
pašiltais eidama.*

jos man trūko. Meilė lyg ir jeitų į tiesos sąvoką, nes į tiesą einama per meilę. Į ją ašėjau fanatiškai atkakliai – kaip eretikas į laužą. Nesvarstydama, nedvejodama, neseikėdama atmesdavau tai, kas nutolintų skurdą, bet drauge nutolintų ir mane nuo tiesos. Piktieji dėdės sakė „beprotė“, kai antrą kartą po ligos stojau į universitetą – taip, kaip stoviu. Gal iš tiesų lemtis atima protą, kai beviltiškai eini į tikslą?

O ir garbės troškimas – juokingai nereikalingas. Kiek žmonių pagadina sau dėl to gyvenimą (aš ir taip turėjau, kas jį gadina). Aš puikiausiai galėjau rašyti sau į stalčių ir toliau, nes tos tiesos man reikėjo pačiai sau, o ne kitiems parodyti. Gal be reikalo tada pradėjau savo kūrybą spausdinti? – ši mintis ir dabar manyje gyva. Ranką prie širdies pridėjus – priėjau liepto galą: aš jau visa ištinusi, su pastoviais priepuoliais per pamokas – maniau, kad greit viskas baigsis, o motina... Tie išspausdinti eilėraščiai – tai buvo duona, vaistai ir mokestis už butą (privatų)... Nė vienos išleistos savo knygos aš neperskaičiau... Jaučiau, kad ne tai, kad ne dėl to buvo šitaip eita. Tik *Tarp saulės ir netekties* atsiverčiau lengvai...

Kaip rodo mano gyvenimas, vaikystė formuoja ne tik charakterį, bet ir kūrybą. Ir likimą. O gal kūryba ir yra likimas. Dėl to noriu rašyti vaikams, noriu jiems atverti tą didžiąją būties tiesą. Nevengiu ir mažiems atskleisti retkarčiais dramatinio momentą, elegišką nuotaiką. Žiūrėjimas į gilumą ne visada linksmas. Tegu tas mažas žmogus nors iš tolo pažvelgia tiesai į akis.

Žmogaus charakteris nedalomas į atskirus elementus. Poezija – tai visas žmogus, su visu tuo, kas poezijai padeda ir jai kliudo, su visu tuo, ką jis galvoja, ką daro ir ko nepadarė. Nemoku dalį savęs paskirti poezijai, kitą dalį – gyvenimui. Kai eilėraštis galugerkly – jautiesi pats nelaimingiausias, paskui, kai jis tampa žodžiais, tą trumpą akimirką poezija tave pakelia ligi savęs. Gal dėl jos ir verta viską pakelti.

11. Ar mėgstate viešai skaityti savo eilėraščius? Ar seniau parašyti eilėraščiai dar kaip nors gyvena Jumyse?

Skaityti viešai savo eilėraščių nemėgstu. Mielai paskaitau bičiuliams. Ir atmintinai jų nemoku. Nors „rašau“ mintyse, bet, užrašyti popieriuje, išlekia iš galvos. Ruošiant rinktinę, kai reikėjo skaityti visus, bene pirmosios trys knygos buvo kaip svetimos. Kurį laiką po išėjimo eilėraščiai dar tebegyvena, o paskui lieka tik dvasia – be žodinio apvalkalo, tik koloritas.

12. Ar pažįstate žmones? Ar esate jiems griežta? Ar žmogaus pažinimas svarbus lyrikai, nekuriančiai išoriškai apibrėžtų charakterių?

Žmones lyg ir pažįstu, nes nusivylusi kuo nors nebuvo. Pirmas vertinimas lieka ir paskutinis – vadinasi, daug padeda intuicija. Visada jaučiu žmogaus nusiteikimą mano atžvilgiu. Niekada neapsirikau. Kartais atspėju, ką žmogus pasakys (svetimas, ne artimas). Kartais balsas telefonu pasako apie akių ir plaukų spalvą (čia jau aš neišsiaiškinu).

Griežčiausia esu sau. Bet tai apsunkina santykius su kitais. Neatleidžiu melo ir abejingumo. Tai blogybė, nuo kurių žūsta pasaulis. Gerumas ir jautrumas (kitam! – sau visi labai jautrūs) greit bus įrašyti į Raudonąją knygą, kaip sakalas ir šalavijas. Progresas, civilizacija, kultūra žmogaus visai nedaro geresnio. Net kultūra. Galima mylėti Bachą ir deginti vaikus. Kai ko net neįstengiu suprasti. Kai vienas skrenda į mėnulį, kitas nė kiek netampa tobulesnis. Kiekvienas žmogus turi kažkokią, tegu mažą, švieselę savyje. Vardan jos daug ką jam atleidžiu. Bet nepakantumai niekšybei paima viršų – dažnai.

Lyrika – žmogaus dvasinio pasaulio atspindėjimas. Kaip jį atskleisi nesuprasdamas jo?

13. *Jūsų poezijoje labai ryškiai išsiskiria medis – įvaizdis ir metaforos centras. Kodėl taip yra? Ar kada nors specialiai domėjotės medžiais, sakysim, senuosiuose lietuvių tikėjimuose? Ar medis tiesiog iš nepaaiškinamos pasąmonės?*

Tik iš pasąmonės. Kai skaičiau apie medį, tai jis jau buvo manyje. Gal atsirado tada, kai aš dar skaityti nemokėjau. Tai buvo kažkas dieviška, galinga, pilna meilės – toks man buvo medis. Kur nuvažiuoju, atrandu „savo“ medžius... Šančiuose, prie vartelių – klevas, Telšiuose, po langu – obelis. Dabar didžiūnai klevai ir liepos draugės tėviškėj, kur aš vasarom gyvenu. O ir per visą žiemą jie man akyse. Gal ir labai sentimentalų, bet man negera, kai, skindama liepžiedžius, nulaužiu šakelę. Negaliu šiaip sau nuskinti asiūklio, širdažolės... Žolynai – tai lyg ir medžių jaunėliai broliai. O ir į poeziją patenka tai, kas gyvena manyje.

14. *Gyvajame Jūsų poezijos pasaulyje „centrinis veikėjas“ yra stirna, stirniukas. Ar šis įvaizdis atsiranda taip pat kaip ir medžio?*

Stirna – tai gyvos gamtos simbolis (nors man negyvos ir nėra). Tyrumas ir bejėgiškumas. Sekama, gaudoma, vejama. Jei ir maitinama, tai vėliau nušaukama. Nekaltas gamtos grožis – jos siluete, o tragizmas – akyse. Beje, o ir vilkas – kodėl juo turiu baisėtis? Argi jis plėšresnis už žmogų?

Stirna poezijoj dar ir dėl to, kad tai lietuviškos gamtos vaikas.

15. *Jūsų poezija – spalvota... Kai kurios spalvos aiškiai dominuoja. Ar spalva, pavyzdžiui, mėlyna, iš karto susijusi su prasme, nuotaika, ar spalva atsiranda kartu su vaizdu?*

Eilėraštis atsiranda iš karto su savo spalva, taigi su nuotaika ir prasme. Paskui ateina rinkama detalė. Nebent kai rašiau eilėraščių, pavyzdžiui, apie tulpę, tai jos spalva ir padiktavo eilėraščio nuotaiką. Artėjantis eilėraštis man jau turi savo koloritą, nors dar nė vieno vaizdo nebūnu suradusi, o spalvą turi ir nuotaikos, ir temos, ir garsai.

16. *Ar žiemą galite rašyti apie pavasarį? O atvirksčiai? Kokias poetines asociacijas Jums kelia šiaurė?*

Žiemą lengvai galiu prišaukti pavasarį. O pavasarį rašyti apie žiemą – sunkiau. Kodėl? Pati nežinau. Gal dėl to, kad mano žiemos visada pragulėtos... Ir išvis – prišaukti metų laikus galima savyje bet kada, nes rašai ne iš to, kas prieš akis, o iš to, kas viduje regima.

Šiaurė – tai santūrumas, atkaklumas, po rūsties kiautu – viduje pulsuoja kažkas gyva ir švaru. Tai blyški saulė, bet už ją mes dėkingi. Tai paslaptis ant sučiauptų lūpų. Tai ledyno tyrumas ir akmens jėga. Pagaliau tai mažytė Lietuva didžiuliam pasaulio žemėlapy...

17. *Kaip matote miestą? Ar išskiriate iš kitų miestų Vilnių? Kodėl?*

Miestai – vargšų žmonių buveinės, kur vieni kitus bestumdami visi trokšta laimės ir nemoka jos ieškoti. Užsitarę betoninėse dėžėse – kaip žuvis sausumoj. Tai tik atrodo, kad juose gyvent patogų. Bet nėra džiaugsmo įkurti ugnį, pasemti iš šulinio vandens, klausytis medžių ošimo ir matyti, kaip auga žolė. Viešpatie, kiek žmogus nustoja, nebegalėdamas jausti gamtos! Mieste žmogus bijo

vienatvės, bijo tamsos, bijo savęs. Net mirtį kaimo žmogus priima visai kitaip. Ne kaip žūtį. Kaip metamorfozę.

Gimiau aiškiai per vėlai

Vilnius¹ – tai mūsų istorija, tai jos akmeninis puslapis, ir pasirašytas protėvių krauju. Šventa ir prakilni relikvija, kurią mes saugome savyje. Jos architektūra, jos senos gatvelės ir aikštės. Kiekvienas pastatas turi savo veidą. Dabartinės architektūros nemėgstu. Beveidė.

NEBAIGTA AUTOBIOGRAFIJA

Nežinau, gal jau nebeužteks laiko, kad parašyčiau savo autobiografiją. Rašiau vis ne tai, vis užuominom, vis prabėgom, fragmentais. Neišdrįsčiau perskaityti išspausdintą savo gyvenimo aprašymą.

Bet gal reikia, kad ir koks siaubingas jis būtų. Nedrįstu lygintis su tais, kurių kaulai įšalo Igarkoje, bet...

Tėvai susipažino labai romantiškai. Tėvas, studentas (aukštosios technikos mokyklos), ieškojo kambario Šančių priemiesty – vis pigiau negu centre. Gyveno be namiškių pagalbos – buvo korepetitorius ar kitus darbus dirbo, kad galėtų mokytis. Iš valstiečių šeimos – daug vaikų, bene penki broliai ir dvi seserys. Išsižadėjo savo dalies, nuvažiuodavo tik atostogauti. Taigi, atėjo ieškoti kambario į Šančius, į VI Kranto gatvelę, į neblogą, nemažą (4 butų) namą, gražiai užlaikomą, apsodintą alyvom ir nasturtom. Jį pasitiko daili mergina, juodais ilgais plaukais, mėlynakė, pasikaišiusi sijoną, beplaunanti grindis. Tėvui buvo meilė iš pirmo žvilgsnio (beje, pirmoji meilė). Motinai – patiko mokytas, išsiskiriantis iš kitų ir pasirinkęs ją... Gal Dievas ją aplenkė, dalindamas meilę – ji nieko gyvenime nemylėjo (tą iš jos lūpų nuolat girdėjau). Net savo vaiko...

Baigęs mokslus, tėvas ją vedė nereikalaudamas jokio kraičio. Paėmė žmoną taip, kaip stovi. Aprengė ir apavė. Ji dirbo fabrike (ar ne vaisvandenių), ne kažin ką uždirbdama, už išlaikymą turėjo mokėti šeimai, nes senelis dirbo vienas, o vaikų aštuoni. Reikėjo ir pasistatyti namą, ir visus išmaitinti, aprengti. Senelis dirbo Šančių metalo fabrike šaltkalviu (pas Šmitą), turėjo auksines rankas, buvo gerbiamas ir per šventes šeimnininko apdovanojamas. Buvo labai taupus. Negėrė, nerūkė, kaimynai jį gerbė ir mylėjo. Dėl savitarpio vaidų eidavo pas jį kaip pas teisėją, kad nuspręstų, kas kaltas.

Senelė iš prigimties buvo retos inteligencijos. Darbšti, smalsi mokslui, mėgstanti skaityti. Kaip aš jai aiškinau fiziką, chemiją ir astronomiją – per kiauras naktis (abi – bemiegės, gulėdavom vienam kambary)! Niekaip nesuprantu, kodėl nė vienas vaikas nepaveldėjo gabumų iš tėvų. Gal tie – mirę trys, o gal kiek gabesnė buvo vyriausia duktė Ona (iš pradžių tarnaitė, paskiau – siuvėja) – tik buvo be galo apatiška ir šykšti, kaip reta. Šiaip taip įkalbėta, nulipo iš savo salkos į apačią – pas mirštančią motiną, kuri jau dvi savaites gulėjo paralyžiuota. Neapsakomo luobo aptraukta širdis...

¹ Yra trys Janinos Degutytės eilėraščiai apie Vilnių: „Vilnius naktį“ (1958), „Vilniaus noktiurnas“ (1962) ir „Vilnius“ (1973):

Ant septynių kalvų

Šiauriškas tavo likimas.

Lengvas pulsuojuantis vardas

Vilnija po mūsų oda.

Tavo naktis –

Akmeninė bokštų fuga.

Tavo diena –

Pavasarinis šilagėlių dvelksmas

Nuo septynių kalvų.

Gimiau aš liepos 8 dieną (kūmai sumaišė, įrašė 6). Tėvas neblogai uždirbo, butas apstatytas, motinai užteko, ko širdis geidė. Tėvas alpo iš laimės, parsivežęs iš ligoninės žmoną ir dukrą.

Toliau rašysiu, ką prisimenu.

Tėvo meile neabejojau. Motinos meilę norėjau iškariauti. Vis jaučiau, kad ne tai... Kas žino, kaip sunku sulaukti meilės iš motinos...

Visas mano gyvenimas prasideda nuo septynerių metų. Iki tol viskas išblukę: fragmentai, nuotrupos, nuotaikos. Bet nuo septynerių metų kiekviena diena, kiekviena valanda įbrėžta, įkirsta kaip kirviu širdyje. Joks laikas, jokios laimės jų neužlygins.

Buvo mano gimtadienis. Motina iš ryto išėjo į turgų, į parduotuves, sakydama – man parnešti dovanos. Beje, tėvas beveik ištisai važinėdavo į komandiruotes – statybos technikas (gyvenom Telšiuose netoli stoties, 3 kambarių bute su gražiu kiemu). Laukiau laukiau grįžtančios motinos, prilipusi prie lango – iki sutemų, kol atėjo svetima mergina ir pasakė nuvesianti mane pas mamą. Nujaučiau kažkokį siaubą, bet tai, ką pamačiau, viršijo visą mano fantaziją... Pamačiau motiną smuklėje, girtą be sąmonės, šalia žmogų policijos uniforma, laikantį ją. Man davė valgyti prie to paties stalo, bet joks kąsnis į burną netilpo. Paskui ją išnešė į kitą kambarį ir paguldė į lovą. Duris uždarė. Bet ji vis iškrisdavo iš lovos, ir tas garsas ligi šiolei man girdimas.

Nuo to laiko prasidėjo mano košmariškas gyvenimas. Visa, kas buvo ligi tol, kažkur skendi ūkuos, užmaršty. O nuo tos dienos – kiekviena valanda įsibrėžė į širdį amžiams.

Kaip sakiau, tėvas dažnai kelioms dienoms išvažiuodavo (turėjo savo mažą automobilį). Vos jam išvažiavus, būdavau siunčiama su portfeliu į krautuvę parnešti vyno arba alaus. Vyną nešti buvo lengviau – ilgiau užtekdavo butelio, o alaus – iš karto keletą butelių, po valandos – ir vėl. Eidavau su tuo portfeliu dieną ir vakare, žiemą ir vasarą, per lietų ir per pūgą. Kai parduotuvės būdavo uždarytos, eidavau vyno pas vieną žydą krautuvininą į namus – per juodąjį įėjimą. Jei reikdavo alaus – eidavau į barą: naktį, apie 12-tą, pilna vyrų, kur man buvo labai gėda eiti ir laukti, kol pripildys iš kranelio putojančio alaus. Mat būdavo tėvo pažįstamų – girdėdavau šnabždesį „Degučio dukrelė...“ Labiau mėgau eiti naktimis į stoties bufetą: ten bent daugiausia pakeleiviai – nepažįstami.

Beje, gyvenome miesto pakrašty, taigi tos kelionės būdavo per visą miestą – kaip man atrodė, ilgos be galo. Pro vieną kvartalą bėgdavau be dvasios, nes vaikai pasakojo, kad viename name gyvena senė, kuri gauda vaikus.

Tom dienom manęs nebeleisdavo į kiemą, užuolaidėlėm uždangstydamo langus ir net prie lango neleisdavo. Blogiausia, kad neleisdavo naktim miegoti. Apie lovą nebuvo nė kalbos. Susigūždavau kamputyje ant kilimo, kai naktį ji jau atrodydavo iš girtumo sąmonės netekusi. Bet vos užsnūsdavau, ji prišliauždavo ir žnaibydavo mane. Šito prišliaužimo ir žnaibymo bijojau kaip maro. Man atrodė, kad prišliaužia ne motina, o kažkas, paverstas gyvate. Aišku, antrą kartą užsnūsti vėl bijodavau. Ta baimė persekiojo bene 40 metų: prieš užmigdama vis trūkteliu, pabundu – pasivaidena, kad ji man įžnybė...

Kelios naktys be miego – ir aš vaikščiodavau kaip apsvaigusi. Aišku, ir nevalgiusi. Nusipirkdavau ką, užkąsdavau (tėvas gyvenimui pinigų palikdavo), bet ir tas kąsnis nelindo burnon.

Kol kentėjau viena, buvo lengviau. Paskui sužinojo tėvas. Matyt, kaimynai ar bičiuliai iš barų pasakė. Tėvui plaukai pasišiaušė. Aš gi nė žodžio nesisakydavau, nesiskųsdavau. Pirma, dėl to, kad motina grasino man atkeršysianti – šito žodžio aš dar nesupratau rimtai, bet jis man buvo baisiausias iš visų. Antra, žinojau, kaip tėvą paveiks tos žinios. Jo meilės užkariauti man nereikėjo – visa širdimi žinojau, kad jis mano.

Taipėjo mėnesiai. Ilgainiui ir tėvui atvažiavus ji jau nebesugebėdavo išsipagirioti. Kildavo skandalai. Tėvas norėjo skirtis – mane nuvežti pas senelę, mamos motiną. Senelė buvo stebuklinga. Aš ją be galo mylėjau. Bet taip pat nė žodžio nepasakydavau, kai kartais nuvažiuodavome jos

atlankyti.

Kartą tėvas, grįžęs iš komandiruotės ir radęs ją išgėrusią, pasakė, kad turi skirtis, o mane nuvešias pas senelę. Tada motina krito – suvaizdavo apalpusią. Tėvas tai iš karto suprato ir išėjo į kitą kambarį. Aš gi likau prie jos. Vos durys užsidarė, ji atmerkė akis ir pasakė (keiksmazodžių nekartosiu – jie visi iš rusiško žodyno): „... jei išvažiuosi pas senelę, aš nusižudysiu, ir tau visą gyvenimą bus ant sąžinės...“

Mane apėmė siaubas. Kiekvieną tėvo mėginimą išvažiuoti aš apliedavau ašarom. Tada tėvas paprašė senelės, kad atsiustų mamos jauniausią seserį Zosę, kuri už mane buvo aštuoneriais vyresnė. Mes abidvi su Zose slapstydavomės naktimis sode arba rūsyje. Bet rūsio aš bijojau: ne dėl vabalų ir rupūžių, bet dėl to, kad tebuvo vienerios durys, ir jei motina pasirodytų tarpdury, pro kur išbėgsi?

Kai Zosės nebūdavo, vasarom eidavau miegoti į kapines, nes žinojau, kad ji naktį kapinių bijo iš tolo ir niekad čia manęs nesuras. Pasiklodavau palatą ir apsiklodavau skara. Ką reiškia vėsoma, palyginus su tuo košmaru namuose!..

Kartą ji, užrakinusi duris, gaudė mane – norėjo įžnybti. Bėgau aplink apskritą stalą ir rėkiau. Kitoj koridoriaus pusėj buvo kiemsargio butelis. Jie daužė duris, liepė atidaryti ir išleisti mane, o paskui duris išlaužė ir nusivedė pas save, paguldė, trynė smilkinius actu, davė amoniako uostyt: buvau kaip ugnyje ir negalėjau ištarti nė žodžio – atėmė žadą.

Kai atmerkiau akis, radau aplink lovą abudu kiemsargius ir jų berniuką Broniuką, vienmarškinį, išlipusį iš lovos, klausiantį tėvų, ar aš nemirsiu. Buvo bene metais už mane vyresnis, geriausias mano draugas. Tokia jau lemtis, kad pirmas ir paskutinis ištikimas draugas tuo pat vardu. Parvažiavus mano tėvui, matyt, jie viską jam pasakė, ir mes tuoj pat išvažiuom į Kauną, – tėvą perkėlė. Gyvenom senelės name, tėvas manė, kad aš galėsiu slapstytis pas ją. Bet motina duris užrakindavo ir manęs niekur neišleisdavo. Senelė gyveno už sienos, ji daužydavo sieną kumščiais ir liepdavo motinai mane išleisti. Man šaukdavo, kad lipčiau pro langą. Bet aš būdavau perimta košmariškos baimės – man atrodydavo, kad niekur nepabėgsiu, ji visur mane suras ir pasmaugs. O skirtis vis tiek nenorėjau, man atrodė, kad ji be manęs žus.

Tiesa, dar gyvendami Telšiuose, kai tėvas, grįžęs iš komandiruotės, rasdavo motiną girtą, eidavom miegoti į viešbutį. Abudu atsiguldavom, bet užmigti negalėdavom, tada pirmą kartą išgirdau, kaip tėvas verkia... Kažkoks neapsakomas vyro verksmas – rauda... Aš ėmiau daužyti galvą į geležinės lovos groteles galvūgaly. Atrodė, galvos skausmas nustelbs širdies skausmą... Beje, aš ir namie, kai būdavo visiškai nepakenčiama, atsiklaupdavau miegamajame priešais paveikslą – Kristų Alyvų sode – ir daužydavau galvą į sieną.

Išvažiuodamas tėvas man palikdavo pinigų, kad eičiau nakvoti į viešbutį ir valgyti į valgyklą (buvo susitaręs su moterimis administracijoje). Kelis kartus pabandžiau – būdavo gėda: visi žino, kodėl ateinu viena...

Geriau buvo kapinės, o žiemą kentėdavau namie. Matyt, moters psichika labai greit sutrinka, kad taip visai negailėjo savo vaiko, sergančio, karščiuojančio, varomo naktimis į restoranus per didžiausius šalčius ar lietų.

Aštuonerių metų būdama norėjau nusiskandinti, bet labai gailėjau tėvo. Telšiuose negalėjau lankyti mokyklos – kas gi supras, kad sąsiuviniai suplėšyti, o vaikas per pamokas miega arba verkia. Tėvas nuvedė pas nepaprastai gerą žmogų – mokytoją Adomavičienę. Tai ir pradėjau mokytis. Eidavau kasdien, kai pavykdavo ištrūkti iš namų. Kai ateidavau, ji pirmiausia mane pamaitindavo, o pasibaigus pamokoms, žaisdavau su jos dvynukais – mergyte ir berniuku, kurie buvo 4–5 metų ir prie manęs labai prisirišę.

Paskui kelis mėnesius lankiau mokyklą – trečią skyrių, vėliau išvažiuom į Kauną. Buvau išdžiūvus, neišsimiegojus, nervinga. Pamokų namie niekad neruošiau. Mokiausi vidutiniškai. Bet metams

bėgant daugiau įgavau proto – būdavau pas senelę ar mokyklos skaitykloje. Iki uždarydavo. Skaityti be galo mėgau. Iš pradžių pasakas ir eilėraščius, paskui visą nuotykių literatūrą apie indėnus, W. Scottą, knygas apie keliones. Baigusi pradžios mokyklą, buvau perskaičius beveik visą lietuvių klasiką. Gimnazijos pirmose klasėse jau skaičiau V. Hugo, L. Tolstojų, F. Dostojevskį, prancūzus ir skandinavus, kuriuos iki šiol labai gerbiu.

Knygos buvo vienintelė palaima. Tėvas Kaune nebevažinėjo į komandiruotes, bet motinos gėrimas nesiliovė. Skandalai taip pat. Jaučiau, kad esu tėvui kalta, nesutikdama su skyrybomis, bet nieko negalėjau su savim padaryti: girtos motinos nekenčiau ir bijojau, o prablaivėjusios gailėjau. Man atrodė, kad ji pati nelaimingiausia iš mūsų visų.

Paskui prasidėjo karas. Kartą tėvas, parėjęs iš tarnybos, paklausė, ar jam likti Kaune, ar važiuoti keleriems metams į Mažeikius. Motina, aišku, buvo už išvažiavimą. O aš plyštančia širdimi irgi pritariau: gal jam bus lengviau toliau nuo to košmaro. Nežinau, ką jis pagalvojo apie mane – aš neaiškinau nieko. Buvau įpratusi gyventi surakinta burna, viską užspausti savyje. Ir dabar negaliu sau to atleisti.

Persikėlėm gyventi – tiksliau sakant, pasiėmėm į savo butą pas senelę su Zose. Man buvo lengviau – senelė buvo mano gynėja.

Deja, 1942 metų kovo 23 dieną gavom iš Mažeikių telegramą juodais apvadais – tėvas nušautas. Gatvėje vakare, matyt, po komendanto valandos. Kaltininkas buvo surastas, bet vokiečiai jį tuoj paleido – jis buvo jų talkininkas: šaudė žydus ir karo belaisvius. Paskui, sakė, pasikorė.

Tą naktį sapnavau: atėjau į klasę, visos mergaitės pilkom uniformom ir tyli. Pasižiūrėjau, ar ir mano tokia suknelė. Bet mano buvo juoda. Per pamokas buvo neramu. Įėjusi į kiemą, išgirdau motiną tariant pro langą: tėvą nušovė, iš ko mes dabar gyvensim... Kai įėjau pro duris, pirma jos frazė buvo: „Dabar aš tau atkeršysiu“... Nesupratau, už ką – juk aš visą laiką buvau jos pusėj, net tėvą paaukojau – gal čia nebūtų žuvęs. Buvau keturiolikos metų. Kai motina paklausė, kas dabar uždirbs pinigų, visai rimtai prisiėmiau visą šeimos galvos atsakomybę ir atsakiau: „Aš“. Tapau korepetitore, mokiau tinginius, apsileidėlius – po pamokų gimnazijoje ligi vėlyvo vakaro ėjau iš buto į butą, iš vienos gatvės į kitą. Ne visi atsilygindavo sąžiningai. Dažnai, kai prieidavo terminas mokėti, rasdavau uždarytas duris. Mokytojai buvo labai geri, žinojo mano varganą situaciją (tik apie motiną nieko nežinojo). O motina sėdėjo namie, pardavinėjo daiktus, baldus ir vis gėrė. Senelei atkirsdavo: „Ką noriu, tą darau. Ne jūsų reikalas“. Kartą girta kompanija pavogė jos šveicarišką, tėvo dovanotą laikrodį ir platinos žiedą, o mano – auksinę grandinėlą su kryžiu, dovanotą krikštėvio, ir tėvo dovanotą auksinę apyrankę, – jam ji patiko, sakė: kai užaugsi – nešiosi.

Visi daiktai buvo greitai pragerti, o mes badavom. Net mano drabužiai buvo parduoti. Avėjau kaliošais, prikimštais laikraščiais (žiemą), kurie nuolat išlįsdavo.

Penktoji klasė mūsų auklėtoja tapo lotynų kalbos mokytoja Antanina Dragūnaitė. Norėdama susipažinti su klase, davė visiems lapus su klausimais apie šeimos sudėtį, iš ko gyvena, ką skaito ir pan. Parašiau, kad pardavinėjau daiktus. Parašiau, ką skaičiau. Buvo nustebinta ir kartą pasikvietė mane į namus. Ten pateikė tiek klausimų, kad nenorom prisipažinau, jog motina geria (motinai buvo tik 40 metų)... Patarė atsiskirti, kur nors man parūpintų lovą – t. y. kojį nors kampą gyventi. Aišku, nesutikau. Tada pasirūpino, kad gaučiau pietus nuo mokytojų stalo (tada mokiniai sunešdavo produktus). Aš suvalgydavau sriubą, o duoną parnešdavau motinai (tokie pietūs ir tebuvo). Kokia man būdavo laimė (ir išdidumas!), kai ji pagiriom – mėlynai pilku veidu, drebančiom rankom imdavo po kąsnelį duonos ir užsigerdavo šaltu vandeniu. (Ir žiemą labai retai kūrendavom – nebent atsinešę atliekų iš lentpjūvės.) Kaip man tada jos būdavo gaila! Viską atleisdavau, širdį būčiau atidavusi. Bet po kelių dienų vėl viskas prasidėdavo iš naujo... Tos pagirių dienos, sumušto gyvulio žvilgsnis,

išpurtes veidas man būdavo didesnė kančia negu tada, kai girta plūsdavo mane paskutiniais žodžiais. Tada aš tik pykdavau. O pyktis ir kančia nėra tas pat... Nors gal ir sunku suvokti, bet aš ją mylėjau. Kitaip juk būčiau išėjusi. Bet kur. Stengdavausi ją išblaškyti (ji visą gyvenimą skūsdavosi nuoboduliu). Norėjau įpratinti skaityti. Pradėjau pasakoti romanų siužetus. Kai susidomėdavo, parnešdavau parinkusi romanų, kurie jai patiktų. Skaitė R. Roland'o *Žaną Kristofą*, Dostojevskio *Pažemintuosius ir nuskriaustuosius*, Maupassant'ą, Zola. Gal ne viską, aišku, suvokdavo (tebaigusi kelis rusiškos mokyklos skyrius, bet skaitė lietuviškai). Koks būdavo džiaugsmas (abiem), kai parnešdavau iš savo mokinių atlyginimą – stiklinę kruopų ar aliejaus, porą burokėlių, gabalą duonos ar saujelę „razavų“ miltų. Kartais ir klasės draugėms mokyti padėdavau – už tai rasdavau suole sumuštinį ar ką nors atnešdavo valgomo į namus. Visi stebėdavosi, kodėl motina nedirba. Sakydavau: serga, nesveika širdis. Tiesos nesakydavau – žinojo tik auklėtoja. Antras žmogus, kuriam viską pasakiau, buvo Bronė. Ir senelė, ir tėvas mirė nežinodami visų mano kankynių. Senelės širdis buvo labai silpna. Būdama, rodos, gal 50 metų labai sunkiai sirgo (tada mama laukėsi manęs). Tėvas veždavo geriausius profesorius, kvietė konsiliumus, samdė medseseris (šiaip taip pasitaisė). Taigi, senelę reikėjo saugoti. Po tėvo ji man buvo brangiausias, artimiausias žmogus.

Nežinau, ar pabaigsiu tą autobiografiją, nežinau, kiek man liko laiko. Žinau tik tiek, kad labai mažai. Todėl nenoriu, kad iš to siaubingo gyvenimo būtų kalta tik viena motina. Tėvo ji nemylėjo. Ištekėjo, kad būtų ponija, visos draugės draugavo su darbininkais, o ji su mokytu. Buvo be galo išdidi. Kadangi pati neprilygo tėvo aplinkos žmonėms, gal tą juto, todėl su niekuo nebendravo. Vaikščiodavo per dienas po kambarius ir rūkydavo. Kambariai buvo pilni dūmų. Gal turėjo kokį nepilnavertiškumo kompleksą. Gal tas alkoholio troškulys atėjo su genais (jos giminėj buvo nemaža alkoholikų ir savižudžių). Aš taip norėjau ją išgelbėti. Senelės įkalbėta, kasdien eidavau į bažnyčią ir kasdien kalbėdavau tą pačią maldą: „Dieve, duok man mirtiną ligą, bet gražink motiną“ (čia jau buvo ne senelės, o mano kūryba). O kas penktadienį visus metus ėjau Švč. Komunijos. Deja, rezultatų nebuvo. Juodos dienos vis ilgėdavo... O manęs nemylėjo turbūt dėl to, kad buvau nemylimo vyro vaikas. Atsimenu, kad mažą, 4–5 metų (tada dar negėrė), užrakindavo namie, o pati išeidavo pas drauges ar gimines. Amžinai žiūrėdavau pro langą, kaip žaidžia kiti laimingi kiemo vaikai. Kartais jie ir žaisdavo po mano langais, kad man būtų linksmiau.

Šiaip motina buvo švari, tvarkinga (senelio genas), dosni – nė vienas elgeta neišeidavo iš namų gausiai neapdovanotas. Ir kai atvažiuodavo iš Telšių į Kauną, visiems atveždavo lauktuvių. Tik man būdavo labai skaudu, kai tėvą vadindavo mužiku ir su panieka apie jį visiems atsiliepdavo. Sakydavo: „Man jo nereikia, man reikia tik jo pinigų.“ O supykusi visada jį vadindavo chamu, kaimiečiu; mat ji kalbėdavo lenkiškai, t. y. Šančių žargonu, ir didžiausią neapykantą jautė lietuvių kalbai. Aš kalbėjau su ja jos kalba, o su tėvu lietuviškai. Tai irgi be abejonės, buvo neapykantos priežastis. Bet man lietuvių kalba buvo tokia brangi ir šventa, kad mes dažnai bardavomės dėl jos. Galėdavau pakęsti, kai plūsta mane, bet kai niekindavo tėvą ir lietuvių kalbą – negalėdavau nutylėti.

Kartais ji parodydavo kiek švelnumo ir gerumo: prisimenu, kai iš ligoninės (apie 1950 m.) atvažiavo manęs pasiimti visai blaivi, namie laukė bandelės, iškeptos iš to, ką turėjo. Kartą ten man begulint prof. Vabalas-Gudaitis (ar Gudas-Gudavičius, dabar neatmenu) paprašė manęs, kad motina užeitų pas jį – būtinai reikia. Nežinau, ar jam pasirodė įtartini mano nervai ir kasdieniniai širdies priepuoliai, ar kas iš personalo pasakė, kad ji ateina neblaivi. Buvo didžiausias stebuklas, kurio visiškai nesitikėjau: ji nuėjo pas tą profesorį į butą. Kai paklausiau, ką sakė, ji po ilgos pauzės ištarė: „Sakė, kad esi labai nervinga...“

Ir dar vienas buvo pritrenkiantis jos gerumas. Įstojus į pirmą kursą, reikėjo iš karto sumokėti už mokslą – 200 rb. Tie pinigai buvo fantastiški. Pasiučiau laišką – SOS! Prašiau parduoti jos vienintelę

išeiginę labai gražią suknelę. Sakiau, baigsiu mokslus –atsilyginsiu. Ir štai gaunu perlaidą! Buvau sukręsta jos gerumo. O suknelę ji pardavė savo pusseserei, kuri gyveno kaip inkstas taukuose ir galėjo nors kelis rublius pridėti. Apskritai giminės man niekuo nepadėjo, net ir tie, kurie šunį mano akivaizdoje maitino sumuštiniais su sviestu ir skilandžiu. Pyko, kam tokia elgeta mokosi, ir dar geriau negu jų sūnus... (Tai buvo mamos vyriausias brolis, tame pat name gyvenantis.) Kai senelė mirė, namą reikėjo remontuoti (stogas buvo kiauras), o visos trys seserys (mama, vyriausia sesuo Ona ir Zosė) pinigų neturėjo, tai jis, padalinęs visoms po keletą rublių, pasiėmė tą namą. Tuoj buvo iškirstos senelės alyvos ir suniokotas darželis – ten dabar augo burokai ir morkos... Beje, kai aš susirgau (1948 m.) pirmame kurse ir gulėjau namie, jis su žmona pasitarę parduodavo man stiklinę pieno už 75 kap. Nors pilnos spintos buvo visokių medžiagų – aksomų, parčų, kailių, aukso ir t. t., ir t. t. Man dėdienė viską aprodė, sakydama, kad tai vyriausio sūnaus žmonos, – pats jis buvo išmestas iš Universiteto pirmo kurso už nepažangumą.

Jaunesnysis mamos brolis Mamertas buvo švelnus, nuostabiai geros širdies, patiklus, tik... įsimylėjo profesionalią prostitutę Valeriją, kurios motina su kitom dukterim laikė viešnamį. Jis mažai uždirbdavo, buvo baigęs bene porą klasių, buvo labai nerviškas, neretai būdavo be darbo. Žmona dažnai, pasiėmusi mergaitę – kelerių metų Valeriją, išeidavo pas motiną. Mamertas užgerdavo. Užeidavo baltoji karštinė: lakstydavo, atsimenu, atkišęs peilį po kiemą, braukdamas per tvorą, paskui susiliesdavo ant cementinių laiptelių po senelės durim ir užmigdavo. Tada senelė pakišdavo jam pagalvėlę po galva, užklodavo kuo nors ir verkdamas kalbėdavo rožančių... Vokiečių okupacijos metais su žmona jau nebegyveno ir buvo išvežtas į Reichą. Dirbo Leipcigo fabrike. Paskui atėjo telegrama juodu apvadu: „Nerastas po bombardavimo“.

Kai mes parvažiavom į Kauną (aš buvau dešimties metų), tėvas jį įdarbindavo ten, kur pats dirbo. Ir šiaip jis visą laiką nešiojo tėvo drabužius ir be galo jį mylėjo. Tėvo žodis jam buvo šventas. Aš dėdę Mamertą irgi mylėjau, ir jis mane. Tėvui žuvus, jis labai verkė ir labai norėjo man padėti, bet deja – 1942 metai – padėti nebuvo iš ko. Tuo labiau jam. Taip ir žuvo visi, kas mane mylėjo ir ką aš mylėjau. Tėvas – 1942, Mamertas – 1944, senelė – 1946 metais. Senelė apsirgo gripu, paskui po kelių dienų ją suparalyžiavo, kvietėm daktarą, paskutinius skudurus pardavinėdami. Teta Zosė dirbo fabrike, senelę slaugė mano mama. Jos garbei reikia pasakyti – motiną prižiūrėjo sąžiningai. Vyresnioji senelės duktė Ona, gyvenanti salkoje, teikėsi nulipti vargais negalais priprašyta, kai jai buvo paaiškinta, kad motina visai prie mirties. Ji vis negalėjo atleisti motinai, kad ją penkiolikos metų išleido tarnauti į Maskvą – su tikra teta, bobutės seseria. (Ten jai nesisekė meilės reikalai.) Betgi gal nėra tokio nusikaltimo, kurio negalėtum atleisti motinai mirties valandą.

Gydėm senelę kaip galėjom. Vakare, po darbo, ateidavo mūsų buvęs šeimos gydytojas Taftas, kurio visą šeimą vokiečiai iššaudė. Jis ateidavo su švirkštais, aš laikydavau senelės suveržtą ranką – kokiom dėkingom savo tamsiai pilkom akim ji žiūrėjo į mane (kalba buvo atimta). Mama laikė viršų žibalinę lempą. Vaistų rimtų jokių nebuvo, turbūt leido tik gliukozę.

Kai vieną vakarą daktaras pasakė, kad reikia ruoštis atsisveikinimui, aš nubėgau per didžiausią pūgą (vasario mėnesį) pas senelės seserį ir ją atsivedžiau. Deja, gyvos jau neberadom. Taip man buvo gaila, kad neprisiliečiau jos gyvos. Įdėjau į rankas rožančių. Savo maldaknygės ji jau nebeturėjo. Kai ji, jau išėjus vokiečiams, grįžo iš kaimo (buvo pas brolių prie Dotnuvos), grįžo pėsčia, rusų kariška mašina ją pavėžėjo, bet atėmė duoną ir lašinių bryzelį, o maldaknygę išmetė kvatodamiesi kareiviai per bortą. Senelė prašė sustoti. Pasiėmusi savo seną maldaknygę, ji būtųėjusi pėsčia. Ligi Kauno. Bet jos niekas neklausė, tik kvatojo iš jos tamsumo, kramtydami duoną ir lašinius.

Kaip senelė verkė parėjusi namo! Atsisėdo ant lovos. Aš atsiklaupus nutraukiau veltinius (jos kojos buvo sutinusios – venų trombozė, venos sutrūkinėjusios, sukrešėjusio kraujo trupiniai). Bet tai buvo

tik ašarų pradžia. Ji paklausė manęs, kaip mes čia gyvenom. Aš atsakiau: „Nieko“. O kitą dieną su tyliu skausmingu priekaištu raudėjo ir vis kartojo: „Kodėl tu man visko nepasakei?..“ O ką aš galėjau pasakyti? Kad namai tapo viešnamiu?.. Kad teta Ona guviai nulipdavo iš viršaus, kad rinkdavosi mūsų bute, kad gerdavo motinos kambary poilsui iš fronto atvažiavę karininkai? O paskui išsiskirstydavo po kambarius... Aš visą laiką miegodavau viename kambary su senele. Dabar senelės lovoj su kareiviu gulėjo kažkuri bičiulė – kvailutė kvatoklė Polė... O man tekdavo miegoti apsirengus, nes tykodavo ir manęs...

Zosės mylimasis buvo pasitraukęs – dingęs prieš ateinant rusams, ji, atrodo, jį labai mylėjo. Vienas iš dažnų svečių buvo labai geras doras žmogus Borisas, majoras, 25 metų, laimės vaikas, nes keturis kartus buvo išlipęs iš degančio tanko, visiems žuvus. Jis pamilo Zosę, gal ir jis jai patiko, bet ji negalėjo dovanoti „išvaduotojams“, per kuriuos neteko savo meilės.

Kartais Borisas ateidavo naktį pas mane, atsisėdavo ant senelės lovos, iš jos išvijęs porelę, duodavo man paskaityti dienoraštį, deklamuodavo Lermontovą. Ir vis tyliai liūdnei klausinėdavo: „Kaip tu čia išgyvensi – tokioj aplinkoj...“ Man ėjo šešiolikti metai.

O ir prie vokiečių mane užkabinėdavo kaimynai, liepdavo, kad, atėjus „svečiams“, motina uždarinėtų langus, nes pro vėjo pučiamą užuolaidą matosi ant kėdžių kareiviškos kelnės... Aš, žinoma, tylėdavau, niekam nieko nesakydavau, bet atėjus „svečiams“, iš lauko pusės pati uždarinėdavau langines.

O žiemą, kai motiną parvesdavo naktį kaimynė ar giminaitė... Užklodavau, paguldžius į lovą, ant vadinamosios „kaptilkos“ iš šovinio su knatu pašildydavau lašą karšto vandens ir girdydavau. Kaip ji nesušalo, nesusirgo?! Tikras stebuklas.

Senelei mirus, mes persikėlėm į mažą vieno kambario ir virtuvės butą – išorinį, prie vartelių. Beliko iš daiktų tik viena lova, spintelė maistui amžinai tuščia, širma ir dvi pagalvės. Taigi miegojom su motina vienoj lovoj – valetu. Deja, ne kasdien – galima sakyti retokai man pavykdavo pamiegoti ir toj lovoj. Kartais ji būdavo visokeriopa šlapia... O aš miegodavau galvą pasidėjus ant spintelės, ant rankų, o kojas pasėdus po savim. Buvau jau paskutinėse klasėse. Kambary vienu metu gyveno du leitenantai vienas žydas, vienas rusas. Abu labai geri žmonės. Kartais atnešdavo po pažasčia glėbelį malkų, kartais duonos riekę ar po gabalėlį cukraus.

Atsimenu, rusas buvo tėviškėj – savaitei išleistas atostogų. Atvežė lauktuvių: tai, ką vadino duona, buvo paplotėlis iš pašarinių burokų, sėlenų, gal saujos, ir kažkokių miltų, kurie man kvėpėjo medžio pjuvenom. Bet man tai buvo skanėstas.

Gimnazijoj ne visada sugebėdavau atsakinėti (ir ne visada nueiti), kartais rankos nepakeldavau užsirašyti net uždavinio sąlygos. Visi mokytojai buvo labai geri, jautrūs. Matyt, iš veido suprasedavo, kad aš negaliu atsakinėti, liepdavo sėstis ir nerašydavo pažymio.

Kartais (vienu tarpu beveik kasdien) gaudavau pas Vandą lėkštę sriubos (aišku, vargingos) su duonos rieke. Bet tai buvo didelė laimė.

Su Vanda pradėjau draugauti nuo penktos klasės. Suartino knygos. Ji turėjo dviejų brolių, studentų, biblioteką. Ir aš šiek tiek knygų – kitas motina sudegino (vietoj malkų); kai pastebėjau, kad jau įpusėjo *Lietuviškąją enciklopediją*, skubiai išnešiau pas kitą draugę – Janiną (ji dabar JAV), kuri turėjo didelį butą ir pustuščių lentynų). Taigi su Vanda keitėmės knygomis, mylėjom Čechovą, Dostojevskį ir Tolstojų, Beethoveną ir Mozartą (Bachas man atėjo vėliau – bene 17 metų), garbinom Čiurlionį – ji turėjo reprodukcijų knygų. Vanda kažkoku būdu išprašydavo iš motinos ar pati pasiimdavo pinigų stovimiems bilietams į teatrą, ir ten, susėdusios „galiorkoje“ ant laiptų, mes klausydavomės operos. Pirmoji buvo „Karmen“. Nusirengti tada nereikėjo. Sėdėdavom su paltais. Visa studentija taip sėdėjo. Kai kas grauždavo duoną ar batoną. Vieną kartą ir man šalia sėdintis

atlaužęs įdėjo į ranką gabalą batono. Nedrįsdama nė pažiūrėti į jo pusę, sumurmėjau „ačiū“ ir suvalgiau po trupinėį dėdama į burną. Gal alkanas alkaną pamatė.

Deja, vienam suole su Vanda nesėdėjau, nes ji buvo žemesnė ir blogesnio regėjimo. Su kitomis klasės draugėmis didesnių kontaktų neturėjau, nes jų buvo visai kiti interesai, kita aplinka. Mudvi tik dvi buvom lopytos ir skaitančios, šokiai, „robaksai“ mums nerūpėjo. Mums rūpėjo muzika, Nanseno kelionės po Šiaurės ašigalių, alpinizmas, kelionės po pasaulį. Ir ką nors padaryti, kad žmogui būtų lengviau gyventi, kad pasauly būtų teisybė. Deja, valdžiosėjo viena po kitos, o teisybės kaip nebuvo, taip nebuvo. Mes jau tada skyrėm, kur balta, kur juoda. Matėm žydų procesijas su geltonom žvaigždėm – ir senelius, ir mažus vaikelius, vedamus sušaudyti. Matėm rusų belaisvius leisgyvius – šalia esesininkai su šunimis. Žmonės ir jiems mesdavo duonos. Matėm ir vokiečius, slenkančius apsuptus kareivių. Žmonės ir juos norėdavo pamaitinti, mesdavo arba einantiems kokį puskepalį, arba pro tvorą, ten, kur jie dirbdavo.

Todėl niekad niekuo netikiu, kad nieko nesupratę, nematę, o praregėjimas atėjęs tik dabar, kai prisiskaitė storų žurnalų ir laikraščių. Buvo paprasčiausi karjeristai ir bailiai. Jeigu aš, trylikametė, viską mačiau ir supratau, kaip jie, suaugę, negalėjo matyti ir suprasti. Net ir dabar, brežnevizmo laikais, buvo žmonių, kurie nejautė vergystės, rusinimo, neteisybės ir buvo savo gyvenimu patenkinti – nesvarbu, kad ko ir trūksta, jie esą ne kokie materialistai, jiems kelionių po užsienį nereikia, uždraustos literatūros taip pat... Laikė savo būklę normalia. O žmonės geraširdžiai. Deja, gera širdis ir aklas bukumas kartais eina greta...

Taigi vakarais, neturėdama mokinių – pusdebilių, sėdėdavau pas Vandą. Paskui viena kitą lydėdavom bene valandą ar dvi. Ko tik mes neprifantazuodavom. Buvom ištroškusios erdvės, laukų, miškų, svajojom apie lūšnelę pamiškėje, toli nuo civilizuoto pasaulio, – į teatrus, koncertus atvažiuotume, – apie sodą, kur pačios augintume medžius, gėles; turėdavo būti upelis, šaltinis ar ežeras.

Baigusios 6 klases, nutarėm eiti dirbti. Padavėm į kažkokią įstaigą pareiškimus sąskaitininkų darbui, nors aš skaičių nekenčiau. Prašymus patenkino. Vanda nuėjo dirbti, o aš... neturėjau kuo apsiauti. Absoliučiai nieko. O reikėjo eiti iš Šančių į miesto galą apie 6 km. Paskui viena klasės draugė atidavė savo suplyšusius batus, susisiuvau irėjau vėl darbo ieškoti. Susiradau – prie senamiesčio statybos-remonto kontoroj mašininke. (Beje, buvau išmokus rašyti akląja sistema, lankiau gimnazijos kursus, kuriems dar senelė buvo davusi 10 rb už mokslą susimokėti.)

Dabar prisiminiau – tuos metus aš išbadavau, iškentėjau – auklėtoja sumanė tokią man pagalbą: kasdien viena klasės draugė pakviesdavo mane pietų. Tai buvo bausis pažeminimas. Dar gaudavau sumuštinį, kurį parnešdavau motinai. Bet kažkoks fanatiškas troškimas mokytis leido viską iškentėti. Tais metais buvo labai bloga sveikata, širdis jau kalė, mažakraujystė atimdavo visas jėgas. Motinos „juodosios dienos“ vis ilgėdavo, tapdavo savaitėm... Nors iš proto išėik.

Baigusi 7 klases, dar dirbau toj statybos kontoroj. Bet neilgai – išsekimas priėjo ribą. Susirgau reumatu, temperatūra 40 °C, o aš nesuvokiau. Atėjau į darbą – buhalteris klausia: ar nesergi. Sakau – ne. Paskui jis palietė delnu mano kaktą, liepė eiti namo ir pas daktarą. Nežinau, kaip parėjau tuos 7 km. Žinau, kad svirduliuavau ir ramsčiausi į tvorą. Nuėjau pas daktarą, pamatavo temperatūrą ir liepė seseriai nuvesti mane namo. Sakau: arti, sugrįšiu namo pati, nes bijojau, kad nepamatytų motinos... Pragulėjau pusantro mėnesio – visi sąnariai ištinę, skausmas nežmoniškas, jokio judesio, jokio sąnario pajudinti negalėjau. Skaičiau pasidėjus kažkaip knygą prieš akis, o mažoji Lilė – dvejų metų mano meilė – atbėgdavo atversti puslapio ir labai didžiudavosi tuo savo darbu...¹

¹ Autobiografija, kaip mano ta pati Lilė – L. Žukauskienė, rašyta 1989 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais, jaučiant, kad laiko užbaigti nebeužteks. Nebeužteko... Rašyta į knygėlę *Darbo užrašams* (1988), gulom, tarsi labai skubant, nelengvai įskaitomai. Lilė, pusseserė, gyvenanti Kaune, liko Janinai pati artimiausia iš giminių, padėjo, globojo.

Janina Degutyte, *Atsakymai*, nebaigta autobiografija, Vilnius: Regnum fondas, 1998, p. 5–68.